

Bahattin Akşit ile Bilimsel Araştırmaları ve Türkiye'nin Sosyolojik Dönüşümü Üzerine

Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi'nin *Türk Sosyoloji Tarihi* sayısında Prof. Dr. Bahattin Akşit ile halen çalışmakta olduğu İstanbul Maltepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'ndeki odasında görüştük. 1946 yılında Denizli/Acıpayam'da doğan Akşit, 1963'te Denizli Lisesi'ni, 1968'de ODTÜ Sosyal Bilimler Bölümü'nü, 1971'de Chicago Üniversitesi Sosyoloji Bölümü yüksek lisans programını, 1975'te ise yine Chicago Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nün doktora programını tamamladı. Şehir sosyolojisi, köy sosyolojisi, bilim sosyolojisi, din sosyolojisi, sağlık sosyolojisi, doğal afetler sosyolojisi ve başka pek çok alanda önemli çalışmalar yaptı. ODTÜ Sosyoloji Bölümü'nün gelişiminde, ilk kurulduğu yıllardan itibaren çok önemli katkılar yapan Bahattin Akşit ile ODTÜ'deki öğrencilik yıllarından Chicago'daki öğrencilik yıllarına, ODTÜ'den İstanbul'a uzanan akademik yolculuğuna ilişkin uzun ve sıcak bir sohbet yaptık. Özellikle ODTÜ Sosyoloji Bölümü'nün kuruluş ve gelişmesinin birinci ağızdan hikâyesini dinledik.

Akşit ile kendi akademik serüveni, Türkiye'de sosyal bilimler alanının sorunları ve Türkiye ve Batı Asya toplumlarının gelişme ve değişme dinamikleri üzerine konuştuğumuz, önemli tespit ve gözlemler içeren bu uzun mülakatı dikkatlerinize sunuyoruz. Misafirperverliği için hocamıza ayrıca teşekkür ediyoruz.

Hocam, isterseniz kişisel serüveninizden başlayalım. Başka konuşmalarınızdan ve yazılarınızdan bildiğimiz kadarıyla mühendislikle başlıyorsunuz üniversite eğitiminize. Daha sonraki süreçte sosyolojiye geçiş nasıl gerçekleşti?

Ben lisedeyken Fen kolundaydım ve matematik, fizik, kimya gibi derslerde iyiydim. Okuduğum Denizli Lisesi, 1950'lerde ve 1960'larda, şimdilerde bazı üniversitelerde dahi olmayan laboratuarlara sahipti. Ben de o laboratuarlarda çalışmayı çok seviyordum. Öte yandan tarih, felsefe ve sosyoloji derslerim de iyiydi.

Fen kolundan birincilikle mezun oldum. O zaman merkezi sınav olmadığından, ilk tercih olarak, ODTÜ'nün sınavına girdim. Demek ki, çevremde ODTÜ'nün adı bir şekilde duyulmuş. Üniversite değil fakülte tercih ediliyor o zaman. Fakülteye giriyorsunuz birinci yıl. Ama daha önce İngilizce Hazırlık Okulu'na giriyorsunuz. Hazırlık sınıfında İngilizce öğreniyorsunuz. Hazırlıktan sonraki senenizde fakültenin temel derslerini okuyorsunuz. Sonraki yılda da ister elektronik, ister inşaat yani hangi bölümü tercih ediyorsanız o bölümün derslerini almaya başlıyorsunuz. Ben esasında fen kolundayken her ne kadar toplumun baskısıyla mühendislik yazdıysam da bilim insanı olmak istiyordum. Esasında ilgimi çeken disiplin fizik idi. Hakikaten o sırada Newton'un parçacık kuramı ve Huygens'in dalga kuramıyla, hani 'Işık nedir?' sorusuyla ilgileniyordum. Louis Victor de Broglie isimli bir fizikçi o sıralarda bu konularda yazıyordu, onun bu konudaki kitabını okumuştum. Yani dalga mı parçacık mı? Sonra Einstein onu "foton" olarak birleştirdi. Bu, atom altı parçacıklar vb. gibi konular çok ilgimi çekiyordu. Hatta bu konularla ilgili kitaplar getirttim ODTÜ'de mühendislik fakültesi yabancı dil hazırlık sınıfı öğrencisi olarak. Ama sonraları, fizikçiyseñiz hele atomla ilgili çalışacaksanız büyük nötron laboratuvarlarında çalışmak gerektiğini düşündüm. O sırada teorik fizik diye bir alanın olduğunu da bilmiyordum açıkçası. Dolayısıyla iyi bir laboratuvarı olan bir üniversitede okumak için ya ABD'ye gitmek gerekiyordu ya da Sovyetler Birliği'ne. Ben ikisine de o sırada gitmek istemedim.

Böyle bir alanın Türkiye'de olup olmadığı konusundaki bilgi eksikliğiniz sosyolojimiz açısından bir kazanç olmuş anlaşılır.

Evet, teorik fiziğin olduğunu bilmemem, yani sadece laboratuvarlarda çalışılacak diye düşünmem, Türkiye'yi iyi bir laboratuvar olarak seçmemi sağladı. Ben daha mühendislik okumadan yeniden sınava girdim ve bu sefer birinci tercih olarak sosyal bilimler bölümünü tercih ettim ve kazandım.

Bütün bunlar hangi yılda oluyor?

1963-1964 ders yılında sosyal bilimlere geçtim. O sırada sosyal bilimler bölümü var. İçinde de sosyoloji ve psikoloji programları var.

Fakülte olarak hangisi?

Fakülte olarak Fen-Edebiyat Fakültesi. Birinci sınıftan Mübeccel hocayla başladık.

Başka hangi hocalar vardı?

Oğuz Anı vardı. Boğaziçi'ne geçti bizden sonra. İlginç çalışmaları vardır sanayi sosyolojisi alanında. Bence değerlendirilememiş bir isim. Bir anlamda da üzüldüyorum unutulmuş olduğu için. Biliyorsunuz iki ciltlik *Türkiye'de Sosyolo-*

ji: *İsimler-Eserler*¹ isimli yeni çıkan bir kitap var. Eserde pek çok isim var ama Oğuz Arı yok. Orada Oğuz Arı'nın olmaması bence büyük bir eksiklik. Hakikaten Oğuz Arı, -özellikle de sanayi sosyolojisi alanında- doğru dürüst araştırmaya dayalı olarak çalışan çok iyi bir sosyolog.

Süleyman Çetin Özoğlu diye bir eğitim sosyolojisi ve metodoloji üzerine çalışan bir hocamız vardı. Şerif (Mardin) Hoca vardı. Şerif Hoca, tam zamanlı değildi, bize Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden geliyordu. Mesela ben siyaset sosyolojisi dersini Şerif Hoca'dan aldım.

O sırada yabancı hocalar çok gelip gidiyordu. Mesela sosyal psikolojide Lecompte isimli bir öğretim üyesi vardı. Bir Türk ismi seçmişti: Ayhan Lecompte. Amerika'dan gelmiş Kirk Danserau diye bir hoca vardı. Mesela ondan da ekoloji dersleri aldım. George Helling diye başka bir hoca vardı. Teori dersini ondan aldım. Daha başka mesela Ula üzerine doktora tezi yazan Peter Benedict² ve Of üzerinde çalışan Michael E. Meeker³ vardı. İki de benim hocalarım oldu.

Yabancı hocalar arasından benim esas hocam, -Chicago Üniversitesinde de danışmanım oldu- Lloyd A. Fallers'dır. Yıllarca Afrika'da çalışmış bir kişiydi ve Doğu Afrika üzerine birçok araştırması yayınlandı. Edremit'te din antropolojisi üzerine bir çalışma yapmıştı, *An Advent Ramadan* [Ramazanın Gelişi] diye...

Advent, Paskalya demek. Şimdi tarihini tam olarak hatırlayamıyorum, sanırım 1966-1967 yıllarıydı, belki de 1968. Neyse, o tarihlerde Paskalya ile Ramazan üst üste geldi. Dolayısıyla "Paskalya Dönemindeki Ramazan: Edremit" adını verebileceğimiz bir saha çalışması yapıyor. Bütün Ramazan boyunca Edremit'te yatsı namazlarına katılıyor. Vaazları dinliyor, öğretmenlerle ve imamlarla konuşuyor. Tâ o tarihlerde -şimdilerde Şerif Mardin konuşuyor ya- cami-imam ile okul-öğretmenler üzerine çalışıyor... Yani çok güzel bir çalışmadır, onu bulup okumanızı öneririm. Lloyd Fallers açımdan çok önemli bir antropologdu. Peter Benedict'le Michael Meeker da onun öğrencileridir. Bantu bürokrasisi üzerine bir başka kitabı daha var.⁴

ODTÜ'de sosyal bilimlerin öyle bir özelliği vardı ki, disiplinler arası bir programdı bu. Yani sosyoloji çekirdekti, fakat bir sürü psikoloji dersi alıyorduk. Birçok iktisat dersi aldık. Mesela Yalçın Küçük'ün planlama dersini aldım. Türkiye Ekonomisi dersini ondan aldım. Atilla Sönmez -daha sonra dünya bankasına gitti- iktisat bölümündeydi. Kapitalist sistem, sosyalist sistem üzerine olan

1 M. Çağatay Özdemir (der.), 2 cilt, Ankara: Phoenix Yay., 2008, c. I: vi+1078 s., c. II: 964 s.

2 Ula: *An Anatolian Town*, Leiden: Brill, 1974.

3 *A Nation of Empire: The Ottoman Legacy of Turkish Modernity*, Berkeley: University of California Press, 2002 (Türkçesi: *İmparatorluktan Gelen Bir Ulus: Türk Modernitesi ve Doğu Karadeniz'de Osmanlı Mirası*, çev. Tutku Vardağlı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2005).

4 Lloyd A. Fallers, *Bantu Bureaucracy: A Century of Political Evolution Among the Basoga of Uganda*, Chicago: University of Chicago Press, 1965.

dersleri ondan aldım. İktisat tarihi dersini Fransa’da doktorasını yapmış Ömer Yağız’dan aldım. Yani bir çok iktisat dersi aldım. Daha sonraları TESEV’i kuran kişilerden biri olan Nejat Erder’den kamu yönetimi dersleri aldım. Nejat Erder de, Yalçın Küçük de DPT’den gelmişlerdi. Oya Köymen’den yine iktisat dersi aldım. Dolayısıyla o dönemin Orta Doğu’daki iktisatçılar, siyaset bilimcileri, sosyologlar ve psikologlarının çoğundan dersler aldık. Bence çok iyi bir formasyondur o. Daha sonraları, sosyoloji bölümünde de başka bölümlerden hep seçmeli dersler aldırılmışımdır öğrencilerime ve bu sistemi savunmuşumdur. Sonunda ben senatodayken de öyle bir karar aldık. Yani kendi alanından aldığı derslerin –ODTÜ’de 40 dersti lisansta- 40 dersin en fazla 20’sini kendi alanından, yani sosyolojiden alacak ve geriye kalan 20’sini de yan alanlardan alacak... Mesela bizde felsefe kuvvetli oldu, felsefeye ağırlık verdik. Tabii psikoloji de var, kamu yönetimi de var, iktisat gene var, şehir bölge planlamadan alanlar oldu.

Bu dersleri alırken bizim şansımız Mübeccel Kıray’ın, Imre Lakatos’un ‘bilimsel araştırma programı’ kavramına uyan bir anlayış içinde olmasıydı. Bir “sosyolojik araştırma programı” geliştiriyordu. Biz ikinci sınıfta kent sosyolojisi, köy sosyolojisi derslerini alırken Mübeccel Hoca, *Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası* adıyla basılan çalışmasını yapmış ve yayınlanmıştı bile. Zaten bir yerde, ben onu okuyarak fizikten vazgeçip sosyolojiye girmiştim.

Söke⁵ ile ilgili yapmış olduğu çalışma da bu anlamda önemlidir. O çalışmada da bir sosyal yapı analizi yapmaktaydı. Bir anlamda her iki çalışma da, Behice Boran’ın Manisa köylerinde yaptığı çalışmaların biri şehirde, diğeri köyde yapılmış devamı niteliğindedir. Biz öğrenciyken, bir diğeri önemli çalışmasını, aynen Behice Boran’ın Manisa köyleri için yaptığının bir benzerini Adana köylerinde yapmıştı. Adana’nın iki ova köyü ile iki dağ köyünü mukayese eden bu çalışmada, Hollandalı bir sosyolog olan Paul Hinderink ile birlikte çalışmıştı.

Mübeccel Hoca, kendisinden aldığımız Köy Sosyolojisi dersinde, bu köy araştırmalarında ulaştığı sonuçları heyecanla anlatıyordu. Bu köylerde ‘kendi için üretim’den pazar için üretime, yani kapitalist üretime nasıl geçildiği, oralarda kapitalist ilişkilerin nasıl geliştiğinden söz ediyordu. Ova köylerinde kapitalist ilişkiler nasıl gelişmiş, daha önce yerli pamuk türü üretimden daha ticari olan pamuk türünün üretimine, pulluktan traktöre nasıl geçildiğinden, büyük toprak sahibinin traktör sayısının nasıl arttığından, bir taraftan traktör şoförleri ve ücretli işçilik vs., öte taraftan da dağ köylerinde de üretimin kendi içinde nasıl yavaş yavaş değiştiğinden söz ediyordu. Pulluk, az sayıda traktör falan. Yani derslerimiz bir anlamda araştırma sonuçlarının sunulduğu ve değerlendirildiği anlatımlara dönüşüyordu.

5 Mübeccel Kıray, *Yedi Yerleşim Noktasında Turizmle İlgili Sosyal Yapı Analizi*, Ankara: Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, 1964.

Biz öylesine heyecanlandık ki, biz de benzer dönüşümleri Ankara'nın biri şehre yakın, diğeri uzak iki köyünde araştırma yaparak ortaya koymaya karar verdik. Ünal Nalbantoğlu, Erdal Gürkan, ben ve Trude Smoore adlı Finlandiyalı bir antropolog arkadaşımızla birlikte, daha sonra yayınladığım *Türkiye'de Azgelişmiş Kapitalizm ve Köylere Giriş*⁶ isimli çalışmamın temel verilerini sunan bir araştırma gerçekleştirdik.

Size bu çalışmanın hikâyesini kısaca anlatayım. ODTÜ'de her ders için ara dönem ödevi yazılır. Mübeccel Hoca'nın Köy Sosyolojisi dersinin ara dönem ödevi olarak, kütüphane çalışması yapmak yerine, 'madem Mübeccel Hoca biri şehre yakın bir köyde diğeri bir dağ köyünde bir araştırma yapmış, biz de biri Ankara'ya yakın bir köyde diğeri uzak köyde neden bir saha araştırması yapmayalım' diye düşündük ve Ankara'ya yakın Yunusoğlu köyü ile Elmadağı'nın bir dağ köyü olan Kuşçuali isimli iki köyünü mukayeseli bir şekilde ele alan bir çalışma yapmayı kararlaştırdık. Ekibimiz Ünal Nalbantoğlu, İktisat bölümünde öğrenci olan fakat dersimizi seçmeli olarak alan Erdal Gürkan, Trude Smoore ve benden oluşuyordu. Anketleri hazırladık ve köyün bütün aile reislerine tek tek uyguladık. Daha sonra üniversiteye dönüp verilerin analizini yaptık. Mübeccel Hoca'nın Adana'da, Söke'de yaptığı araştırmaları baz alarak metni hazırlayıp teslim ettik. *Türkiye'de Azgelişmiş Kapitalizm ve Köylere Giriş* kitabının son bölümü bizim 2. sınıfta Köy Sosyolojisi dersi için hazırladığımız bu ödevin çok az değişiklikle yazılmış halidir.

O dönemde *Kadro* çevresinden İsmail Hüsrev Tökin'in *Türkiye Köy İktisadiyatı* başlıklı çalışmasını okuduk. Yani o çok önemli bir kitaptır bizim açımızdan. Yaptığımız bu çalışmalardan ben öyle bir heyecanlandım ki o yaz, ailemi ziyaret için kendi köyüme gitmek yerine, Antalya'da orman mühendisi olarak görev yapan ağabeyimin yanına gittim. Amacım, Antalya ovasında iki köyde araştırma yapmaktı. Mübeccel Hoca Çukurova'da yapıyor ya araştırmasını, ben de başka bir ovada, pamuk üretimi yapan iki köy üzerinde araştırmalar yapmaya karar verdim. Mübeccel hoca gibi, biri büyük toprak sahibi olan, diğeri de küçük topraklı olan bir köy seçeceğim. Bunların ikisinin dönüşümünü inceleyeceğim. Hakikaten o yaz biri büyük toprak sahiplerinin olduğu Serik'te bir köy buldum. Toprağın daha küçük parsellere bölünmüş olduğu diğer köyü de Manavgat'ta buldum. Gündoğdu ve Ilıca isimli iki köy. O köylerde, yalnız olduğum için bütün köye anket veremedim, örneklem seçip anketleri o örneklem çıkan aile reislerine verdim. Anketleri yaptıktan sonra geri dönüp ODTÜ'nün öğrenci yurdunda o yaz kitabı yazdım: *Azgelişmiş Kapitalizm ve Köylere Giriş*: Kitabın ana gövdesi Antalya köylerinde kapitalizmin gelişmesi sonucu ortaya çıkan toplumsal yapının analizinden oluşuyordu. Bu analizlerin önünde 60 sayfalık falan teorik tarihsel-sosyolojik bir giriş vardır. Bu girişte in-

6 Bahattin Akşit, *Türkiye'de Azgelişmiş Kapitalizm ve Köylere Giriş*, Ankara: Şark Matbaası, ODTÜ Öğrenci Birliği Yayını, 1967.

san toplumlarının gelişimi “avlayıcı toplumlardan bugünkü kapitalist sanayi toplumlarına” kadar anlatılıyor. Batı kapitalizm/modernite ile Batı-dışı kapitalizm/modernite kavramlaştırılmaya çalışılıyor Türkiye toplumu bu toplumsal değişmelerin/gelişmelerin neresinde duruyor bu soruya cevap aranıyor.

Bütün bunlar 1966-1967’lerde oluyor. Bu tarihlerde, ‘az gelişmiş kapitalizm’ nitelemesini kullanıyoruz. Bu tarihte az gelişmişlik kuramının dünyaca tanınmış kurucularından olan Andre Gunter Frank’ın makaleleri henüz yayınlanmamıştı. Immanuel Wallerstein’in kitabı henüz yayınlanmamıştı. Ama bir şekilde Latin Amerika’da keşfedilen ‘az gelişmiş kapitalizm’ kuramından bağımsız olarak, ama ona paralel olarak diyelim, benzer bir kuramı Türkiye’de de biz bulduk diye düşünüyorum. Yani ben onu o kitaba isim olarak verdim. Kitabın önüne yazdığım 60 sayfalık girişte de bir anlamda onun çerçevesini geliştireyorum. Ama bu kuramı, esas olarak, ertesi yıl yaptığımız Kırıkkale’deki araştırmayı formüle ederken biraz daha geliştirdik.

Biz bu araştırmaları gerçekleştirdik, verileri topladık ve analizlerini yaptık. Şimdi, bu kitabı nasıl yayınladık? O zamanın *Sosyalist Fikir Kulübü* kurulmuş ODTÜ’de. Ona paralel bir Toplumcu Grup çıkmış. Daha önce Arı Grubu, Çiçek Grubu vs. isimli gruplar var ODTÜ’de. Köyden geldiğimiz için, bize hitap eden sorunları dile getiriyorlar diye düşünerek Toplumcu Grubu destekledik biz de. Onlarla kaynaştık falan. Benim bu çalışmamı duydular, okudular. Biz bunu basalım dediler. Ben de kabul ettim. Böylece araştırma, ODTÜ Öğrenci Birliği’nin bir faaliyeti olarak yayınlanmış oldu.

Biz bu çalışmalarla yetinmiyoruz elbette. Toplumcu tanıma çabamıza devam etmek istiyoruz. Onun için yeni çalışmalar planlıyoruz. Bu amaçla, Filiz Kardam’la birlikte, yeni yayınlanmış olan kitabımızı alıp dönemin ODTÜ rektörü Kemal Kurdaş’a gittik. O dönemde üniversitede inşaatlar devam ediyor. Kemal Bey de sık sık inşaatları teftiş için dolaşmaya çıkıyordu. Bizi de yanına aldı. Arabada kendisine o ana kadar ne tür çalışmalar yaptığımızı, şimdi ise nasıl bir çalışma yapmak istediğimizi ve kendisinden ne talep ettiğimizi falan anlattık. ‘Ne istiyorsunuz?’ dedi. ‘Anket formu hazırlayacağız, anketçiler kullanacağız vs. Bu işler için bize bir araştırma fonu tahsis edin.’ dedik. ‘Tamam, ne kadar istiyorsunuz? Projenizi hazırlayın gelin.’ dedi. Gittik birisi oldukça sanayileşmiş olan Kırıkkale, diğeri bir ticaret merkezi olan Keskin’de bir sosyal değişme araştırması yapmak üzere hemen projeyi yazdık. On üç bin Türk lirası istedik. Mübeccel hoca da kefil oldu. Bize bu miktarı tahsis ettiler, ‘ihtiyacınız oldukça muhasebeden çekin’ dediler.

Başladık soracağımız soruları geliştirmeye. Üçüncü sınıftan dördüncü sınıfa geçtiğimiz yaz. Sezgin Tüzün, Ünal Nalbantoğlu, Filiz Kardam, ve ben Erdal Gürkan’dan oluşan beş kişilik ekip olarak çalıştık. Anketimizi oluşturduk ve Mübeccel hocaya götürdük. Hoca bir baktı ve ‘bu ankette güneşin altındaki her şeyi sormuşsunuz siz, olmaz bu’ dedi. ‘Kafanızda bir kuram olacak, belli bir so-

runsal olacak, o çerçevede yoğunlaşacaksınız' dedi. 'Tamam' dedik. 'Bunu da öğrenelim, şunu da öğrenelim' derken sordukça sormuşuz anlaşılan.

Rahat çalışmak için Bolu'da bir otel odasına kapandık ve sıkı bir çalışmaya giriştik ve anketi çerçevesi daha belirgin bir şekilde çizilmiş hale getirdik. Kırıkkale ve Keskin'de anketi uygulamak için ODTÜ'den anketçi götürdük ama daha çok anketçi olarak eğittiğimiz Kırıkkale ve Keskin'deki öğretmenleri kullandık. 1967-1968'de oldu bütün bunlar. 1965 seçim sandığı listelerini kullandık sistematik bir listeden örneklelimizi çıkarmak için. Tüm Kırıkkale nüfusunu -elli, altmış bin nüfuslu- temsil eden bir örnekleme anketi verdik. Kırıkkale'de 1000, Keskin'de de 100 küsur anket uyguladık. Sonra geldik bunların analizini yapacağız. Daha önce köy araştırmalarındaki tasniflerimizi bilgisayar kullanmadan "elde yaparak" çapraz-tablolar oluşturuyorduk. Dediler ki, fizik bölümünün altında büyük bir bilgisayar var. İlk defa bilgisayarla karşılaşıyoruz. 1968 yılı bu. Hakikaten de büyükçe bir oda büyüklüğünde bir bilgisayar. Bilgisayar değil de tasnif edici. Oradaki görevli, bize kodlama sayfaları verdi. 'Bir kodlama çerçevesi geliştirin ve anketinizdeki bütün bilgileri bu sayfalara kodlayın; ben de buradan size çapraz tabloları çıkarayım' dedi. İstendiği gibi yaptık, bilgileri kodladık ve verdik. Tablolar geldi, altına da ki-kareleri hesaplandı. Şimdi biliyorsunuz SPSS'ler bunları istemediğiniz detayda hızlıca yapıp veriyor. Böyle ilk defa bilgisayar kullanarak analizler yapmak heyecanlandırdı bizi.

O yıl -sosyoloji dördüncü sınıfız- bir yandan bu bin anketin çıkmış analizlerini yapıp *paperlar*/ödevler halinde değişik derslere veriyoruz. Bir yandan da bunlara paralel bir işyeri anketi yaptık. Oradaki sanayiciler, yedek parçacılar vs. sanıyorum onların tümüne anket verdik. Ayrı bir işyeri anketi. Çünkü biz şeyi anlamaya çalışıyoruz: Bu sanayi atölyeleri Türkiye'deki az gelişmişliği kırıyor mu yoksa kırıyor mu? Az gelişmişliği kırmak üzere devlet oraya bir fabrika kurmuş. Makine Kimya Endüstrisi orada duruyor. Makine Kimya Endüstrisi'nde çalışmış, oradan emekli olmuş işçiler var. Bu işçiler gelmişler torna tezgâhları açmışlar. Bunlar küçük müteşebbisler, girişimciler. Bu atölyeler büyümüş tamir atölyeleri haline gelmişler. Ama diyoruz ki acaba bunlar fabrika haline gelecek mi? Arabayı, kamyonu ya da traktörü üretir hale gelecek mi? O zamanki az gelişmişlik kuramı bağlamında cevap "hayır gelemeyecek" şeklinde oluyor. Neden? Çünkü, Wallerstein'in kuramını tam bilmiyoruz zira kitap⁷ yayınlanmamış henüz, merkezde bir kapitalizm var, merkez-çevre ilişkileri var, merkezde fabrikalar var: Onlar üretecekler bize satacaklar. Yani bizim, üçüncü dünyadaki ülkelerin fabrika kurmalarına müsaade etmez. Bize ancak yedek parça tamirciliği sanayi kurmak için müsaade eder. O zamanki tezimiz oydu. Ama daha sonra biliyorsunuz enformasyonel kapitalizme geçince orası, sanayi bizim gibi ülkelere kaydı ve Denizli, Çorum -biraz sonra geleceğim oralara, zira doktora tezimi Çorum üzerine yaptım- veya Kahramanmaraş her birisi "Anadolu Kaplanları" oldu. Bu az gelişmişlik çemberini kırdılar.

7 *Modern World System*, 1973.

Bu çalışmalardan sonra siz Chicago'ya gittiniz. Tam da bu noktada Chicago yıllarına gelsek biraz.

Evet. Ben de tam oraya geliyordum. Daha önce ODTÜ' de ders veren hocalar bağlamında Lloyd Fallers, Michael Meeker ve Peter Benedict'ten söz ettim. Bunların hepsi Chicago Üniversitesi'nden. İşte Harvard var, California'da birkaç üniversite var, Chicago Üniversitesi var. Dünya çapındaki sıralamada, biliyorsunuz, şu anda dokuzuncu ya da onuncu falan Chicago Üniversitesi. İyi bir üniversite olduğunu biliyorum. Orayı yazdım ben Fulbright bursuna müracaat ettiğimde, Michigan'ı yazdım ve belki bir de Harvard'ı yazdım. Michigan'da da sosyoloji iyiydi o sıralar. Üç tercih yapılıyordu. Ama birinci tercihim, Fallers orada olduğu için Chicago Üniversitesi'ydi. Onu kazandım, dolayısıyla bursu aldım ve ilk defa uçağa binip Amerika'ya gittim.

Yaşadığım birinci şok köyden Denizli'ye gelmektir. Daha doğrusu, çok gerilere gittim ama, ilk şoku, bir dağ köyü olan bizim köyden, pazarın kurulduğu –şimdi tam hatırlayamıyorum- Yatağan veya Acıpayam ya da Karahöyük'e gittiğimde yaşamıştım. Bizim köyden sabaha karşı saat 01:00'de falan yola çıkılır. Eşeklere kiraz veya patates işte neyse sarılır. Böyle karanlıkta gidiyorsunuz falan. Bir dağa vardık. Henüz 8-10 yaşlarındayım. Aşağıya bir baktık. Ovada yıldızlar yanıp yanıp sönüyor. Ovada, aşağıda yıldızlar. Gökte yıldızlar, yerde yıldızlar. Elektrik direklerindeki lambalar yanıp yanıp sönüyor gibi görünüyor-muş. İlk defa böyle elektrikle aydınlatılmış ya Karahöyük'ü ya da Yatağan'ı görüyorum. Birinci şaşırمام odur.

Sonra Denizli'ye gittim. Beşinci sınıfı bitirmişim kayıt yaptırmaya, büyük şehre geliyorum. O zamanki köyden bakışıma göre büyük. Bizim köyün bakkalı olan Süleyman amca kendi oğlunu ve beni aldı getirdi Denizli'ye. Gerçi benim ağabeylerim de var o sırada okuyorlar. Bir ağabeyim benim astsubay ve 1950'lerde falan Kore savaşına katıldı ve gazi olarak geri döndü. İkinci ağabeyim sözünü ettiğim orman mühendisi. Ben de ailenin üçüncü çocuğuyum. Dolayısıyla o kadar da yabancı değilim dünyada olup bitenlere. Onlardan da biliyorum. Bir kere bir Kore diye bir yer var, bunu ben 6-7 yaşındayken duymuşum: Böyle dünyanın öbür tarafında bir yerde uzun saçlı Çinlilerle Amerikalıların savaştıklarını falan biliyorum, bir karikatürde uzun saçlı bir Çinli görmüşüm, ben daha okuma yazma bilmiyorum henüz o sırada ama. Köye nadir gelen bir gazeteye bakmışım ve bir karikatürde uzun saçlı bir Çinli görmüşüm. Neyse yani, öyle bir yerlerin olduğunu biliyorum ama böyle bir şehre ilk geliş bir şaşkınlık yaratıyor bende. Sonra İstanbul'a geliş, Ankara'ya geliş falan. Onlar böyle büyüyerek gidiyor.

Ama uçağa binip bir başka ülkeye gitmek çok daha ilginç bir tecrübe. Detroit'te indim ben. Detroit'i de biliyoruz sanayi sosyolojisinden falan. Amerikan hayatına alışalım, gittiğimiz üniversitede zorluk çekmeyelim diye hazırlanmış, Fullbright'ın bir aylık oryantasyon programı var. Oraya katılmak için önce Bloomington'a gideceğim. Ama Bloomington'a gitmek için Indianapolis diye

bir şehir var oraya uçmanız gerekiyor. 4 yıl İngilizce ders okumuşum ODTÜ'de, Amerikalı hocalarla. Ama kitap İngilizcesi. 'From where does the plane to Indianapolis' diyorum. Diyor ki oradaki adam "not police, not police". Ben de "it is not a police it is a city" diyorum. Adama böyle anlatmaya çalışıyorum. 'Indiana Police' diyor, 'Detroit Police' diyor. Bir türlü adama, şehrin adını telaffuz edip, anlatamıyorum. Telaffuzun ne kadar önemli bir şey olduğunu böylelikle anlamış oldum. Sonunda adam anladı ve doğru telaffuzunu söyledi. Neyse derdimi anlattım ve oraya gittim. Böyle bir şoktur.

Ama bir başka şok, Indianapolis'ten Chicago'ya uçuştur benim için. Chicago 150 km boyunca Michigan Gölü kıyısında uzanan büyük bir şehirdir. Oraya da uçakla geceleyin indim. Bizim köyün yanındaki Yatağan'da, yıldızlar yeryüzüne inmiş gibi gelmişti ya bana, onun yanında Chicago, bir galaksi sanki. Aşağıya bakıyorum Chicago şehrine, sanki Samanyolu galaksisi. Gidiyorsunuz da gidiyorsunuz uçakla, 10 dakika 20 dakika boyunca üzerinden ve Chicago devam ediyor. Yani Samanyolu gibi hakikaten. Sonra iniyorum uçaktan ve Chicago Üniversitesi'ne varıyorum.

International House diye bir yurtta kalarak okula başlıyorum orada. Elbette Fallers'ın orada olmuş olması önemli benim için. Gerçi o antropolojide, ben sosyoloji bölümüne gittim. O sırada sosyoloji bölüm başkanı, ordu sosyolojisinin ve şehir sosyolojisinin pirlerinden biri olan Morris Janowitz. Parsons'ın arkadaşı Edward Shils de orada. *Structural functionalism*'in teorisyenlerinden birisi. Donald Levine diye kuramda oldukça iyi olan birisi de var. Demografi alanına Donald Bouge ve Philip Houser var. Çin araştırmaları alanında William Parish var. Orta Doğu Araştırmaları Merkezi'nde Nur Yalman, Marvin Zonis var. Daha sonraları Halil İnalçık geldi o merkeze. Yakın Doğu Araştırmaları Fakültesi'nde Fazlur Rahman, Fahir İz ve Günay Kut var. İşte bütün bu hocalardan dersler alıp yüksek lisans tezimi hazırladım. Yüksek lisans tezimi Kırkkale ve Keskin'den topladığımız verilerden yararlanarak yazdım.⁸ Türkçe versiyonunu burada yazıp öyle gitmiştim oraya, ama bazı bölümleri eksik kalmıştı. Eksik kalan kısımları Ünal, Sezgin ve diğer arkadaşlar tamamlayacaklardı ama tamamlayamadılar ve çalışma kitap olarak yayınlanamadı. Ama benim yüksek lisans tezimin onun üzerinedir. Fallers o zaman danışmanımdı.

Arkasından doktora dersleri aldım ve yeterlilik sınavına girdim. "Orta kent" çalışmak istiyordum ben. Lynd ve Lynd diye iki Amerikalı sosyologun *Middle Town*⁹ diye bir kitapları vardır. Sonra da *Middletown in Transition*¹⁰ diye, ABD'nin ortasındaki bir şehrin 1920'lerden başlayarak 1930 ekonomik krizini

8 "Two Turkish Towns: A Study of Social Change, Class Structure, Commercial Involution and Industrial Underdevelopment", Yüksek Lisans Tezi, Chicago Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, 1971.

9 Robert S. Lynd ve Helen M. Lynd, *Middletown: A Study in Contemporary American Culture*. New York: Harcourt, Brace, and Company, 1929.

10 Robert S. Lynd ve Helen M. Lynd, *Middletown in Transition: A Study in Cultural Conflicts*, New York: Harcourt, Brace, and Company, 1937.

yaşayarak, 1930'ların sonuna kadar nasıl geldiğini araştıran klasikleşmiş, Mübaccel hocanın da bize okuttuğu, bir sosyolojik araştırma kitabı vardır. Onun bir benzerini Türkiye'de yapmak istedim ben. Bir anlamda da, Karadeniz Ereğlisi'nden farklı (*Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*), Orta Anadolu'da, Türkiye'nin ortasında yani doğunun ve batının ortasında, orta büyüklükte 50-60 bin nüfuslu bir şehri çalışmak istiyordum.

Daha önce Kırıkkale'yi çalışmıştım ama Kırıkkale devlet müdahalesiyle gelişmiş bir şehir. Oysa ben, devlet müdahalesi olmayan, tamamen kendiliğinden büyüyen bir şehri çalışmak istiyordum. Hani yedi basamaklı şehirler hiyerarşisi vardır, Yiğit Gülöksüz'ün. Yiğit Gülöksüz bir ara toplu konutun başında oldu, SODEP'in kurucularından, Erdal İnönü ile de çalıştı. Onun tasnifine göre; birinci basamak en küçük, en ücra köydür, ikinci basamak bizar daha büyük çevresine hizmet vermeye başlayan köydür, üçüncü basamak da kasabadır. Dördüncü basamak mesela Çorum gibi şehirlerdir. Çorum o zaman ya dördüncü ya da beşinci basamaktaydı. Altı biraz daha büyük şehir. Yedi İstanbul'dur, yani Büyükşehir. Ben tam ortadaki dördüncü basamaktaki bir şehri çalıştım. Benim orada girdiğim ve yeterliliği savunduğum -Falls'ın bulunduğu- jüri, öyle bir yeri çalışmamı kabul etti. 1968'de gittiğim Chicago'dan 1972'de ODTÜ'ye geri döndüm ve dersler vermeye başladım. Bir yandan da, 1973'te bu araştırmaya başladım Çorum'da. Belma ile o dönemde, 1973 Şubatında evlendik. Elif de Ocak 1974'te doğdu. Ben evlilik ve Elif'in doğumu esnasında Çorum araştırmasını yapıyorum. 1973'teki seçim sandığı listelerinden 600 civarında kişiyi örneklem seçtim orada. O sırada üçüncü sınıflara ders veriyordum. Üçüncü sınıflardan anketçiler eğittim. İleri gelen sosyologlarımızdan olan Ayşe Ayata ve Ayşegül Baykan o anketçilerin arasındaydı. Ondan sonra anketleri kodladım. Tabii o eski büyük bilgisayarlar değişmişti. *Mainframe* adı verilen bir bilgisayar merkezine bağlıydı ama bizim sosyoloji bölümünde de terminali vardı. Dolayısıyla gidip terminalde analizlerini yapıyordunuz sonra da çıktınızı gidip esas yerden alıyordunuz.

Bütün o safhalarını gerçekleştirdim ve yazmaya başladım tezi. 1975'te Chicago Üniversitesi'ne döndüm. Daha önce de belirttiğim gibi Fazlur Rahman da hocam oldu benim Chicago'da. Yakınoğu üzerine araştırmalara yoğunlaşmış *Near Eastern Languages*'te akademik faaliyetlerini sürdürüyordu. AÜ İlahiyat Fakültesi'nde hoca olan Bekir Demirkol isimli bir arkadaşım onunla çalışıyordu. Hem gittim tezimi yazdım, hem de Fazlur Rahman ve Leonard Binder'in birlikte yürüttükleri "Sosyal Değişme ve Din" projesine katıldım. İmam hatip okulları araştırması o çerçevede yaptığım bir çalışmadır. Neyse doktora tez konum olan Çorum'a döneyim. Çorum'u yazıyorum o dönem. Beş ay Chicago'da kaldım ve orada analizlerimi tamamladım, tezimi yazdım ve savundum (Temmuz 1975).¹¹ Savundum ve döndüm doktoramı almış olarak.

11 "Social Change and Cleavage in a Middle-Sized Turkish City", Doktora Tezi, Chicago Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, 1975.

İmam hatip araştırmasına daha sonra başladınız.

Evet, daha sonra başladım.

Asistanlığınız ODTÜ'deydi sanırım.

Esasında 1968'de Chicago Üniversitesi'ne giderken ben, asistan olarak gelip gittim. Dolayısıyla ben ODTÜ'den izinli olarak Chicago Üniversitesi'ne gittim. 1972'de dönünce de asistanlığıma döndüm.

Hocalık döneminize geçmeden önce, geriye dönük olarak 68 yıllarına dönmek istiyorum. 60'lı yıllar gençlik hareketinin zirve yılları. ODTÜ de en hareketli en merkezi yerlerden birisi o dönemde. Fakat siz bu ortamda farklı, ampirik zenginliği olan pek çok araştırma yapıyorsunuz. Bir taraftan kulüplere üyeliğiniz de var galiba. O ortamın ciddi hareketliliği içinde bir taraftan bu tür akademik çalışmaların da ortaya çıkması da ilginç tabi.

O hakikaten önemli bir şey.

Genelde hareketliliğin, eylem isteğinin olduğu yerde, bu tür şeylerin olmayaacağı şeklinde bir kabul var sanki. Fakat siz bunu tersine çevirmiş görünüyorsunuz.

Evet, tersine çevrilebiliyor. Bir anlamda bu ortamın, teşvik edici olduğu da söylenebilir. Zira toplum hakkındaki bilgilere yönelik bir talep de söz konusu. Yani, iki şey var orada. Birincisi, Mübeccel Kıray'ın bir sosyolojik araştırma programının gelişi olmasa. Mübeccel Kıray tek başına değil. Şehir ve bölge planlama bölümünde İlhan Tekeli, İktisatta Nejat Erder ve Yalçın Küçük. AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesinde Şerif Mardin. ABD'den sosyolog, antropolog ve psikologlar gelip gidiyor. Sosyal bilimlerde, Türkiye'de ne oluyor, Türkiye'nin yapısını nasıl anlarız, sosyolojik açıdan, iktisadî açıdan, siyaset bilimi açısından, şehircilik açısından vs... Kısacası her açıdan Türkiye'nin durumunu nasıl anlamamız gerekiyor diye bir durum var. Yani Türkiye'nin modernleşmesinin modelini, kuramını yapmamız, çözmemiz gerekir diye bir düşünce var. Dolayısıyla Mübeccel Kıray Adana'da Çukurova köylerinde yapıyor bunu. E, biz de başlamışız bir ucundan. Bu Toplumcu Grup duydu bizim böyle bir araştırma yaptığımızı ve kitabı bastı. Yani tam tersine bir mesaj bu: Mübeccel Kıray'ın dersi için yaptığımız ödevden yola çıkarak -daha ikinci sınıftan üçüncü sınıfa geçmişim ben- yazılan bir kitabı bu öğrencilerin kurduğu, oy verdiği öğrenci birliği basıyor. Yani bir talep de var. Ha bu talep, belki de bizi çalışmaya itti bir yandan da. Anlatın diyorlar: Köylerde nasıl, kentlerde nasıl, Türkiye nasıl değişiyor, nasıl hızlandırabiliriz toplumsal değişimleri diye soruyoruz kendi kendimize. O zamanki gençlerin derdi o. Türkiye nasıl az gelişmişlikten kurtulur? Sanayi devrimi Fransa'da, İngiltere'de neden ve nasıl olmuş? Sovyetler Birliği'nde

merkezi planlamayla ağır sanayi nasıl kalkınıyor? Öte yandan Çin devreye girmiş. Türkiye de bu az gelişmişlik cenderesini kırmalı ve sanayileşmiş, kalkınmış, bir refah toplumu olmalı ve bunu gerçekleştirirken de eşitliğin olduğu, herkesin bütün kaynaklara eşit olarak ulaşabildiği bir ülke olmalı. Yani, onun için bize sosyalizm çekici geliyor. Çünkü kapitalist modelde bir kısmın zenginleşmesi, öbür kısmın topraklarından olması ve o zenginleşen ve fabrika kuranların fabrikalarında çalışması gerekiyor yani mülksüzleşmesi gerekiyor. Böyle bir model bize çekici gelmiyor. Acaba bu olmadan, eşitlikçi bir şekilde nasıl bir kalkınma modeli olabilir? Dolayısıyla, öyle bir dünya sistemi ortaya çıkmış ki Üçüncü Dünya ülkelerinin sanayileşmesine izin vermiyor dediği için, az gelişmişlik kuramı bize çekici geldi o sırada. Yani ona sarıldık ve o bağlamda araştırmalar yaptık. Dolayısıyla oradaki öğrenci hareketleri bizi tam tersine cesaretlendirdi. Araştırma yapalım, daha çok bilgi gerek bize diyorduk. Bazı arkadaşlar, mesela Sezgin Tüzün, -büyük toprak ağalığının olduğu Antalya- Elmalı'da bir toprak işgali oluyor, hemen oraya gidiyorlar. Giderken kaza geçiriyorlar falan. Başka yerlerde başka şeyler oluyor ve hepimiz bunlarla bir şekilde ilgileniyoruz. Silahlanma falan daha sonraki olaylardır. Yani benim dönemimde, 1965-1968 arasında yoktu öyle şeyler. 1969'da da yok. 1969'un başlarında falan sanıyorum o tür şeyler başlıyor ve bence o işlerde tahrikler de var. Yani çünkü o sırada silahlı saldırılar olmaya başlıyor. Sol-sağ, ülkücü-devrimci çatışması falan. Seyrettiniz mi bilmiyorum, *Hatırla Sevgili* adlı bir dizi oynadı bir televizyon kanalında. Hani bir yerden dosyalar geliyor, sen şuraya, sen şuraya şeklinde kamplaştırmalar oluyor.

ODTÜ'de olan şudur: ODTÜ'de daha önce, sınavla öğrenci almaya başlamadan önce, kolejlerden mezun olanlar, zaten İngilizce bilenler oraya gelmişti. Bizimle birlikte hazırlık okulu açıldı ve Anadolu'dan öğrenciler gelmeye başladı. Yani biz oraya Denizli Lisesi, Elazığ Lisesi'den vs.den falan geldik. Bütün bu liselerden geliyor, İngilizce öğreniyor ondan sonra derslere başlıyorduk. Halk çocukları yani. Bu halk çocukları Toplumcu Grubu kurdu. Arı Grubu'na, Çiçek Grubu'na karşı. Tamamen böyle eşitlikçi, bütün Türkiye kalkınsın söylemi falan geliştirdi. Dolayısıyla bizim köy araştırması da, şehir araştırması da yani köy sosyolojisi ve şehir sosyolojisi de bu talep çerçevesinde, bu öğrenci hareketleri çerçevesinde çıkıyor. Dolayısıyla bizi engellemedi tam tersine cesaretlendirdi.

Motivasyon olarak büyük bir dinamizmin çıktıkları bu talepler.

Evet, o dinamizm önemli. İşte anketçiniz olalım, araştırmaya gelelim sizinle, biz de araştırma yapalım, biz de orijinal bilgiye ulaşalım şeklinde bir istek var. Daha sonra maalesef, sol analiz ve araştırma yerine, slogan tekrarına gidildi. Yani küçük gruplar kuruldu. Her küçük grup kendi liderinin laflarını ezberleme yönüne gitti. Ama 1965, 1966, 1967'de ezber yok, analiz var. Yani belli bir

teori var, teori teoridir. Teorinin bilim olabilmesi için verilerle karşılaştırılması lazım, analiz yapılması lazım. Mübeccel Kıray'ın bize öğrettiği o. Yani bilim, araştırmasız olmuyor.

ODTÜ Sosyal Bilimler Bölümü'ndeki, daha sonra Sosyoloji Bölümü'nün kuruluşu ve devamındaki hocalık döneminizden bahsedebilir misiniz? Aynı zamanda bu süreçte idarecilik görevleri de üstlendiniz. Çalışmalarınızla birlikte bu dönemi de değerlendirebilir misiniz?

1973'te, bir şekilde 12 Mart 1971'in etkisi görüldü. Mübeccel hocayı sorguya çağırdılar. Sebebi ilginç. Deniz Kandiyoti, doktora çalışması için köylerde araştırma yapmış. Araştırma için kullandığı anketçilerin arasında Mahir Çayan'ın da olduğu ihbarı yapılmış. Onu ve Sezgin Tüzün'ü 12 Mart döneminin savcılarını sorguya çağırdılar. Bütün bu gelişmelerden tedirgin oldu Mübeccel Hoca. Tam da 1923 doğumludur, tam da cumhuriyet çocuğudur. O tarihlerde 50 yaşında kadınlar emekli olabiliyordu biliyorsunuz. Mübeccel Hoca da 1973 yılında emekli oldu ve İstanbul'a geldi. Biz orada kaldık.

Sahipsiz kaldınız.

Yani, bir anlamda öyle. Hasan Tan bölüm başkanı oldu. Aydınlar Ocağı üyesiydi Hasan Tan ve daha sonra MC döneminde ODTÜ'ye rektör oldu. Hasan Tan 1973-1978 döneminde bizim bölüm başkanı oldu. O kendisini sağ-milliyetçi kanatta konumlandırmıştı. Tarık Okyay'la birlikte, *Öğretim Üyesi* diye bir dergi çıkarıyorduk, öğretim üyesi sorunlarını işleyen. O sırada ODTÜ öğretim elemanları derneği üyesiyiz ve de böyle bir dergi çıkarıyoruz. Oraya o sırada, Aydınlar Ocağı üyesi olan Hasan Tan'ın da dâhil olduğu bir yemekli toplantının resimlerini koyduk. Beni çağırdı nasıl koyarsınız diye. Hakikaten böyle zor bir 5 yıl geçirdik. Sonra rektör oldu ve üniversitenin bütünü bir sorun yaşadı biliyorsunuz 1977-1978'de. Bütün üniversite istifa etti. Mütevelli heyeti onu görevden aldı. MC o sırada değişti vs. Türkiye'nin yaşadığı tam bir kriz dönemi yani. Türkiye, 1977'den itibaren krize girdi ve ilerleyen zamanda da türlü türlü krizler çıkardılar. Kahramanmaraş'taki Alevi-Sünni çatışması vb. gibi. *Hatırla Sevgili'* de anlatılıyor bunlar... Birilerine Çorum dosyası nasıl veriliyor falan filan. Tam da bu işlerin olduğu bir dönem. Zor bir dönem hakikaten. O dönemi yaşadık.

Ben o dönemde yavaş yavaş imam-hatip çalışmasını yapmaya başladım. Chicago Üniversitesi'ne gittiğimde bu imam hatip okulları araştırması için Fazlur Rahman'la konuşmuştum. 1976-1977'de Ankara'daki bir imam hatip okuluna, bir teknik meslek okuluna, bir de Adapazarı'nda bir öğrencim aracılığıyla imam hatip okuluna ve teknik liseye anketler uyguladık. O anketleri analiz ediyorum: Eğitim sosyolojisi, din eğitimi ile laik eğitim, imam hatip okullarının yeri gibi sorunlar. Çok ilginç bir şekilde, imam hatip okullarıyla ilgili bir kitap bul-

dum. Benim Denizli Lisesi'ndeki sosyoloji hocam Nahit Dinçer¹² yazmış. İmam- hatip okullarının tarihini anlatıyor. O sırada da Milli Eğitim Bakanlığı'nda orta öğretim genel müdürü falan olmuş. Durkheim'cı birisiydi. O da sağ, ülkücü kesimde kendisini konumlandıran birisiydi ama minnettarımdır, çünkü bana sosyolojiyi sevdiren kişilerden birisidir. Marks'ı eleştiriyor ama Durkheim'ı sevdiriyor hani. Az bir şey mi, önemli bir şey hakikaten. Onun kitabını buldum ve ben Denizli'deki lise hocamın daha önce yaptığı bir araştırmayı alıp daha ilerilere götürdüm. İmam-hatip okulları konusunda Tapper'ın kitabında bir makale olarak yayınlandı. *Çağdaş Türkiye'de İslam* diye çevirdiler Türkçe'ye ama eksik bir çeviridir. Esası Londra Üniversitesi'nde I.B Tauris'ten çıkan kitaptır.¹³

Bu çok önemli. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'ndeki bir toplantıda anlattım. Çalışmamda klasik sosyolojik değişkenler kullanıyorum. Nedir onlar? Bir kişinin, diyelim ki aile reislerini tutumlarını, görüşlerini açıklamak için klasik sosyolojik değişkenlerimiz vardır. Eğitim, yaş, kaç yıldır şehirde oturuyor, nerede doğmuş, köyde mi doğmuş, şehirde mi doğmuş, gazete okuyor mu okumuyor mu, radyo dinliyor mu dinlemiyor mu? Kitle iletişim araçlarıyla olan ilişkisi, sınıfı veya tabakalaşmadaki konumu, mesleği, geliri gibi değişkenleri ele alırız ve açıklamaya çalıştığımız bağımlı değişkenle ilişkilerine bakarız.

Şimdi, açıklamaya çalıştığım bağımlı değişkenlerden birisi kadınların toplum içindeki konumu. Kendim bir ölçek geliştirdim. *Likert* tipi önermeler bunlar. Örnek verecek olursak... "Kadının yeri evidir" (Önermelere cevapları şöyle alıyoruz: 1. fikrime çok uygun, 2. fikrime uygun 3. kararsızım 4. fikrime uygun değil 5. fikrime hiç uygun değil). Diğer önermeler şöyle: "Kadın erkekler gibi meslek sahibi olur", "hiçbir kısıtlama olmadan kamusal alanda çalışır"; "Kadının yanında bir erkek olmadan seyahat edemez". Bu gibi önermelerden oluşan bir ölçek geliştirdim. Tabii ki eğitim, gelir, yaş, sınıf gibi değişkenler belirli düzeyde açıklamalar getiriyor. Ancak değişkenlerimden birisi olan "oturulan evin kirası" değişkeni en yüksek korelasyon katsayısını ortaya koyuyor. Soruyu şöyle sormuştum: Kirada oturuyorsanız ne kadar kira veriyorsunuz, kirada oturmuyor da kendi evinizse, buranın kirası ne kadar olurdu? Dolayısıyla herkes için bir kira değeri var. Çok güzel bir *interval* değişken. Kadına karşı tutumda yine *interval* bir şekilde getirebilmek için Likert ölçeği kullanılmış ikisinin arasındaki ilişki regresyon analizi yaptığımızda bile, nokta 42 düzeyinde. Bu şunu açıklıyor: Oturulan evin kira değeri yüksek olanlar kadına karşı tutumlarında daha modern önermelri benimsiyorlar: Kadın okuyup meslek sahibi olabilir,

12 1913'ten Günümüzde İmam-Hatip Okulları Meselesi, (Yeni Baskı), İstanbul: Şule Yayınları, 1998.

13 Richard Tapper (ed.), *Islam in Modern Turkey: Religion, Politics and Literature in a Secular State*, Londra: I. B. Tauris, 1994.

kamusal alanda serbestçe dolaşabilir, Kira değeri düştükçe de daha muhafazakâr görüşleri benimsiyorlar: Kadının yeri evidir, kadın tek başına seyahat edemez vs. İşte böyle.

Bunun anlamı nedir? Bu merkezden doğru gelen modernleşme projesiyle bütünleşme düzeyini gösterir. Yani yüksek kirali yerlerde, daha modern konutlarda oturanlar merkezden gelen modernleşme projesi ile daha çok bütünleşmiştir, daha düşük kirada oturanlar daha az bütünleşmiştir. Yani, makul bir açıklama. Tezimde böyle bir açıklama yaptım ve kabul edildi jürim tarafından onlar da daha iyi bir açıklama ortaya koyamadılar ve benim açıklamamı kabul ettiler. Fakat 1980 olaylarından sonra Çorum'da bir anladım ki, bazı mahalleler Alevi mahalleleri, bazı mahalleler Sünni mahalleleri. Verilerim bilgisayarda kodlu duruyor. Yeniden gittim bu örnekteki kişileri, Alevi mahallelerde oturanlar, Sünni mahallelerde oturanlar diye yeniden kodladım ve yeniden regresyon analizini uyguladığımda bu kira olayının açıklayıcılığı düştü. Meğer düşük kirali yerlerde oturanlar, zaten Çorum'un merkezinde oturan muhafazakâr Sünnilermiş. Eskiden beri, eski evlerde oturdukları için kira değeri düşükmüş. Aleviler ise köylerde oturdukları için, daha çok böyle sulak çayırılık köylerde oturanlar, traktör gelince o köyler verimli köyler haline gelince zenginleşmişler. Bir de, çekinmeden Almanya'ya gitmişler. Oralardan zenginleşerek dönmüşler. Kente göç edenler Aleviler -memurların dışındakiler- apartmanlarda, yüksek kirali yerlerde oturuyorlar. Dolayısıyla, kadına karşı daha modern, eşitlikçi tutumu olanlar sadece merkezle bütünleşmiş olanlar değil aynı zamanda Aleviler. Böylece burada Alevi-Sünni farklılığının Türkiye'de önemli bir sosyolojik değişken olduğunu, ben o zaman 1980 olayları dolayısıyla, olgusal olarak keşfettim. Bunu önce Şerif Mardin ve Ayşe Öncü'nün 1982 yılında düzenledikleri bir seminerde sözlü olarak sundum daha sonra da 1985 yılında yayınladığım kitapta yazılı olarak sundum.¹⁴ Bu tür beklenmeyen bulgulara *serendipitous finding* diyor Merton, yani beklenilmeyen/öngörülemeyen bulgu. Bir yerde analizleri yaparken tesadüfi olarak çıkan bulgu.¹⁵ Tabii biz sosyolog olarak bunu buluyoruz ama *Hatırla Sevgili'*den izlediğimiz kadarıyla, bunu Kahramanmaraş'ta başkaları önceden keşfetmiş ve kullanıyorlar.

Yani 1980'lerde ben bu Çorum araştırması, Kırkkale araştırmasıyla ilgileniyorum ve bu araştırmalardan makaleler yazıyorum. Onlar da daha çok *ODTÜ Gelişme Dergisi'*nde ve *Toplum ve Bilim'*de çıktı. Yine *Toplum ve Bilim'*de, teorik olarak bence önemli makalelerden birisi, "Toplumsal Değişme Kuramları ve 'Azgelişmişlik': Epistemolojik ve Kuramsal Bir İnceleme" başlıklı bir makalem çıktı. Daha sonra onu *Köy, Kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişme* kitabı-

14 Bahattin Akşit, *Köy, Kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişme*, Ankara: Turhan Kitabevi, 1985.

15 Burada Bahattin Akşit, Robert King Merton'un geliştirdiği "tesadüfi buluş kalıbı"nın kendi araştırması bağlamında nasıl ortaya çıktığını anlatıyor.

ma da 9. bölümü olarak aldım. Yani aşağı yukarı 1977-1978'de ulaştığım kuramlaştırma düzeyi, *Toplum ve Bilim*'de 1980'de (Güz, sy. 9-10, s. 78-102) yayınlanan bu makedir.

1966-1967'de yaptığım araştırmalara ek olarak, 1978-1979'da köy araştırmalarına yeniden döndüm ben. Bu sefer Çağlar Keyder'le birlikte "Türkiye'de Kırsal Dönüşüm Yolları ve İç Göçler-Mevsimlik Göçler" üzerine çalıştık. Böyle bir araştırma projesi çerçevesinde ben, Çağlar Keyder, Tosun Arıcanlı ve Boğaziçi Üniversitesi'nden Huricihan İslamoğlu, Neyire Berktaş ve Ayşe Saktanber'den oluşan geniş bir ekip kurduk. Yani benim için bu araştırmanın önemi, daha önce araştırma yaptığım Antalya köylerine "revisit" yapmam oldu.

Sosyal bilimlerde "revisit" çok önemlidir. İbrahim Yasa'nın *25 Yıl Sonra Hasanoglan*'ı, daha önce bahsettiğim Lynd'lerin *Middle Town* ve *Middle Town in Transition*'ı gibi. Yani önce araştırma yapılıyor, 15-20 yıl sonra "revisit" yapılıyor. Çok önemlidir bu, sizlere de tavsiye ederim. Yani bir alanda araştırma yapıp 10 yıl sonra, 15 yıl sonra oraya dönmek. *Revisiti* nasıl Türkçeye çeviririz bilemiyorum. Ben böyle değişik kelimelerin Türkçelerini bulmaya çalışırım. "Involution" kavramı vardır mesela. Bu kavramı "evrimleşemeyen-karmaşıklık" Türkçe karşılığını yerleştirmeye çalıştım.¹⁶ "Glocal" kavramının karşılığı olarak da "*Küyerel*" veya "*küreyel*" gibi... Ama bu "revisit" için bir şey bulamadım. "İkinci araştırma", "yeniden araştırma", aynı alana yeniden gidiş falan gibi bir şey. Bir şekilde Mübeccel Kıray'ın da etkisiyle, benim ilk dönem köy araştırmaları toprak kutuplaşmasının ve kapitalistleşmenin olduğu, kapitalist çiftçiliğin ve çiftliklerin çıktığı bir modeldir, köylerin kapitalistleşmesi modelidir. Şimdi 1979'da yeniden köylere gidince şöyle bir şey buldum: Lakatos'tan ödünç aldığım yaklaşımla bakacak olursam "araştırma programı"nın revize edilmesi, "problem shift" (sorun sıçraması, sorunsal değişimi) yapılması gerekiyordu.

Şöyle: Büyük toprak sahipli köyde, 7.000 dönüm toprağı olan, 10-11 tane traktörü olan bir kapitalist çiftçi vardı. Yani önce ağaymış, ortakçuları varmış, sonra kapitalist çiftçi olmuş bir kişi vardı ben 1966'da oraya gittiğimde. Bir de ortakçı köylüler vardı. Kıraç topraklarda kara sabanla buğday, arpa üretiyorlardı. Yani böyle bir kutuplaşma. Tam benim modelime uyuyordu bu. 13 yıl sonra tekrar gidince oraya şunu gördüm: Bir kere bu kapitalist ağa ölmüş. Onun yerine oğulları bu toprağı paylaşmışlar. Her birisine biner, bin beşer yüzer dönüm toprak düşmüş. Dolayısıyla daha önce 7.000 dönüm olan büyük çiftlik yerine biraz küçülmüş, parçalanmış iki üç tane kapitalist çiftlik ortaya çıkmış. Benim, ilerleyen süreçte kutuplaşarak şehirlere göç edecek dediğim ortakçı köylülerin, kara sabanla buğday, arpa üreten köylülerin, geçen 13 yıl içinde Devlet Su İşleri Manavgat'tan bir baraj yoluyla sulama getirdiği için, o kıraç toprakla-

16 "Gelişme mi Evrimleşemeyen-Karmaşıklık mı?", *METU Studies in Development*, 1975, sy. 7, s. 13-28.

rı suların hale gelmiş ve onlar orada pamuk üretir hale gelmişler, traktör satın almışlar. Yani sabandan traktöre geçmişler ve orta büyüklükte, yüz, yüz elli, iki yüz dönümlük toprakları olan küçük çaplı modern çiftçiler haline gelmişler. Kapitalist diyemem, çünkü öbüründe olduğu gibi işçi kullanmıyorlar. İşçileri sadece çapa mevsiminde ve pamuk toplama mevsiminde kullanıyorlar. Kapitalist çiftçi ise traktör sürücüleri dahil sürekli tarım işçisi kullanıyorlar. Diğerleri ise mevsimlik tarım işçisi kullanıyor ama kendi emeğini de kullanıyor. Kendi toprağının, kendi traktörünün şoförlüğünü de yapıyor. Yani hem işçi, hem kapitalist/işveren. Demek ki o zaman kutuplaşma ve toprakların tamamen satılarak az elde toplanması yerine, küçük topraklılık var ve küçük topraktan belki de orta büyüklükte toprak sahipliğine doğru bir değişme var. Ama bir kutuplaşma yok. Dolayısıyla Türkiye'de büyük kapitalist çiftlikle meta üretimi yerine, küçük üreticilerin küçük meta üreticiliği söz konusu. Yine pazar için üretim var, yine bir kapitalist sistem için üretim var ama hem emeği, hem de toprak sahibi olan küçük meta üreticileri. Biliyorsunuz bu sanayide de küçük atölye sahibi olan zanaatkarlar, esnaflar var ve bu atölyelerin arasından onları büyütüp fabrika yapan oluyor ama diğerleri tasfiye olmuyor. Yani Türkiye böyle kapitalist ekonomi içinde, küçük üreticilerle var olmaya devam eden bir küçük üreticiler dünyası.

Çok yaygınlaşmış bir küçük üreticiler cenneti.

Evet. Şimdi 1966-1967'deki modelimiz, küçük üreticileri giderek kutuplaşacağı, büyük üreticilerin olduğu ve üretim araçlarından kopmuş ve işçileşmiş olanların modeliydi. 1978-1980'de bu kuramı, küçük meta üreticiliğinin yaygınlığı şeklinde revize etmek, dönüştürmek zorunda kaldık, hem tarımda¹⁷ hem de tarım dışında¹⁸ Yani önemli problem sıçramalarından birisi budur. Başka alanlarda da tabii kuramlarımız sürekli değişiyor. Yani kent bağlamında düşündüğümüz zaman da, o az gelişmişlik kuramında, Kırıkkale'de, Kırıkkale fabrikalarından emekli olmuş, torna tezgâhları açmış, onu biraz büyütüp tamir bakım atölyeleri haline getirmiş bir durumdan söz ediyordum. 1980'lerin ikinci yarısında tekrar Kırıkkale'ye veya Çorum'a veya Denizli'ye gittiğimizde bu tamir bakım atölyelerinin veya daha önce küçük tezgâhlarda tekstil üretenlerin büyüyerek organize sanayi bölgelerinde fabrikalar kurduklarını gördük. 1980'lerde Türkiye'de birçok şehirde organize sanayi bölgeleri kurulmaya başlandı.

Rahmetli Raci Bademli vardı. O da mesela Eskişehir'le Gaziantep'i çalışıyordu. Bu şehirler böyle küçük üreticilikten fabrikalara doğru büyüyen bir gelişimin içindeydi. Şimdi burada bizim az gelişmişlik ve kapitalizm kuramını formüle ederken göremediğimiz şey –ki 1960'larda hiç kimse göremedi bunu bence- dünyanın post-endüstriyel bir döneme geçeceğiydi. Yani mesela Dani-

17 Bahattin Akşit, *Köy, Kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişme*.

18 "Sanayide Küçük Üreticiler ve İdeoloji", *Sanayide Küçük Üretim*, Ankara: TMMOB, 1978.

el Bell'in¹⁹ ya da Manuel Castells'in²⁰ kitapları henüz yayınlanmamıştı. Castells Enformasyonel kapitalizm kuramını formüle ediyor. Yani ne demek bu? Geri dönüp fark ediyor ki, o ağır sanayiden, büyük bütün bu odayı dolduran bilgisayardan küçük *notebook*lar haline gelen veya diz üstü bilgisayarlar haline gelen veya hatta cep telefonu haline gelen bilgisayarların dünya çapında yaygınlaştığı bir döneme geçiliyor: Bir, hizmetlerin öne çıkması, iki, bu enformasyonel bilgi ekonomisinin gelişmesi, üç, enformasyonel iletişim-bilişim teknolojilerinin gelişmesi. Yani ağır sanayiden ve manifaktürden bu iletişim ve bilgi teknolojilerine geçiş. Bu gelişmeler, sanayiye ikinci plana atıyor, hizmetleri öne çıkarıyor ve bilgi ekonomisini öne çıkarıyor. Avrupa ve Amerika buna doğru yatırım yapıyor ve sanayi bu sefer az gelişmiş ülkelere doğru kaydırılıyor. Emeğin ucuz olduğu yerlere doğru. İşte Türkiye'ye geliyor, Eskişehir'e, Kahramanmaraş'a geliyor.

Ve bütün bu iller imalat merkezlerine dönüşüyor.

Evet. Bunu ne ben görebildim, ne de başkaları. 1968-1969'da bu az gelişmişlik kuramını formüle ederken biz bunun olacağını göremedik.

Bu çok doğal, çünkü Silikon Vadisi'nden doğmakta olan şeylerin ne türden sonuçlar doğuracağını tahmin etmek çok da kolay değildi.

Evet, birçok insan, hatta orada yaşayanlar bile bunu tahmin edemiyordu. Ama Daniel Bell, işte 1970'lerin başında post-endüstriyel bir şeyler oluyor gibi şeyler söylüyordu. Böyle bir şey başladı. Castells buna "enformasyonel iletişim bilgileri paradigması devrimi" diyor. Üretim biçimi farklılaşması değil de, kalkınma biçiminin farklılaşması diyor. Dolayısıyla, bu enformasyonel kapitalizm ortaya çıkınca da bütün bu gelişmeler oluyor.

Benim kendi araştırmalarıma dönersem, şöyle bir durum var. 1980'lerde GAP planlaması başlıyor. GAP'ın birinci planı yapılıyor. Bölge planı fikri, baki ilk defa orada var. Güneydoğu Anadolu Projesi, bir bölge planı. *Nippon* diye bir Japon firması onu alıyor. Ben de 1988'de orada köy sosyologu olarak çalıştım. Daha önce 1979'da Çağlar Keyder'le birlikte Diyarbakır köylerine gitmiştim. Bu sefer, bu bölge planlaması yapılması bağlamında bütün o köylerde dolaştım. Dolayısıyla GAP projesiyle bu köyler nasıl dönüşeceği üzerine araştırmalar yaptım. Daha sonra 1993'te bu sefer gene GAP bağlamında, Harran Ovası'nda

19 *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*, New York: Basic Books, 1973.

20 Manuel Castells, *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür: Ağ Toplumunun Yükselişi*, c. I, çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005 (1. bs., 1996); a.mlf., *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür: Kimliğin Gücü*, c. II, çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006; a.mlf., *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür: Binyılın Sonu*, c. III, çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.

(hem de daha önceki sulamalar, daha sonraki sulamalar çerçevesinden bakarak) nasıl bir sulama sistemi geliştirmek gerektiğini araştırdık. Bence GAP o dönemdeki en önemli araştırmalarımızdan birisidir. Araştırma projesinde Ünal Nalbantoğlu, Sencer Ayata, Kayhan Mutlu gibi isimler var. ODTÜ Sosyoloji bölümünden geniş bir grup. Ziya Özcan da vardı, şimdiki YÖK başkanı. O daha sonra başka bir araştırma için çıktı gruptan.

Araştırma projemiz GAP'taki nüfus hareketleriydi. Bu çok büyük bir araştırmaydı. Aşağı yukarı 2.500 civarında anketle çalıştık. Neredeyse elli köyü örnekleme dâhil ettik. GAP kapsamındaki Diyarbakır, Gaziantep, Urfa, Mardin ve Adıyaman gibi beş ili, il merkezini ve her birinin birer kasabasını araştırmaya dâhil ettik. Bir de bölgede yaşayanların göç ettikleri yerler olan Adana, Mersin, İzmir ve İstanbul'u örnekleme dâhil ettik. Bu araştırma raporunu bir kitap haline getirecektik ama olmadı. Yani oralara *revisit* yapılmalı artık. 1996'da, Çağlar Keyder'in editörü olduğu *New Perspectives on Turkey*'de bu araştırmayı özetleyen bir makale yayınladım.²¹ Bence öyle çok büyük bir araştırmaya göre, çok küçük bir yayın. Bir de yurtdışında yayınlanan sulamayla ilgili *International Journal of Water Resources* isimli bir dergide de bir makale çıktı.²²

Yine yaptığım araştırmalar bağlamına dönecek olursak söz etmem gereken bir araştırma da İslami canlanma üzerine olanıdır. 1987-1989'da Gencay Şaylan'ın başkanlığını yaptığı *Islamic Revival and Fundamentalism in Turkey* diye bir araştırma yaptık. Bu benim için imam hatip okulları araştırmalarından sonra İslam çalışmalarındaki ikinci araştırmamdır. Bu araştırmada da, Gencay Şaylan, Sencer Ayata, Ayşe Ayata ve Feride Acar'la birlikte çalışmıştık. Feride Acar'ın kadın dergileri ile incelemesi var. Hem Fethullah Hoca hareketinin dergilerini çalıştık. Hem Nakşibendî tarikatının dergilerini hem de diğer İslami dergileri. Ben daha çok ilk sayısından çalışmayı yaptığımız döneme kadar ki sayıları üzerinden *Sızıntı* ve *İslam* dergilerini çalışmıştım.²³ Mülakatlara girmedik o dönemde. Tamamen dergilerdeki yazılar üzerinde çalıştık. Oradan da iyi bir İngilizce tebliğ falan da sundum ama iyi bir yayın çıkmadı. Esasında güzel bir araştırmaydı o. Neden bilmiyorum, ona yönelik bir şey olmadı.

1989-1990'da, eşimle birlikte, UNICEF'in desteklediği bir gecekondu çalışmasına girdik. Belma Hoca daha çok niteliksel ve antropolojik araştırmalar üzerine yoğunlaşmıştır. Onunla birlikte UNICEF, Antalya'nın Ahlatlı bölgesin-

21 "Population Movements in Southeastern Anatolia: Some Findings of an Empirical Research in 1993", (K. Mutlu, H. Ü. Nalbantoğlu, A. A. Akçay ve M. Şen ile birlikte), *New Perspectives on Turkey*, sy.14, s. 53-74.

22 "Socio-Cultural Aspects Of Irrigation Practices In South-Eastern Turkey", (A. A. Akçay ile), *International Journal of Water Resources*, c. XIII, sy.4, s. 523-540.

23 *Islamic Revival and Fundamentalism in Turkey*, (Prof. F. Acar, Prof. S. Ayata, Prof. A. Güneş-Ayata ve Doç. G. Şaylan ile birlikte), Ford Foundation desteğiyle, Middle East Research Awards 1987-89.

de bir gecekondulu ev kiraladı. İki kızımızla birlikte gittik oraya yerleştik. Katılımcı gözlemle yapılan, daha çok da uygulamaya yönelik olan bir araştırmaydı. Sadece bilgi edinmeye yönelik, sırf antropolojik araştırma yapıp bilgi toplama amaçlı değildi. Aynı zamanda bir uygulama yapıp bölgedeki sağlık merkezinin oradaki kadınlarla daha iyi ilişki kurup, sağlık merkezinin sunduğu hizmetleri nasıl daha iyi kullanabileceklerini araştırdık. Böylece kadınların kendilerinin ve çocuklarının sağlıklarını nasıl iyileştirebilecekleri ve böylece Türkiye’de yüksek olan bebek ve çocuk ölümü oranlarının nasıl düşürülebileceği konusunda bir araştırmadır o.²⁴ O sıradaki sorunumuz buydu. Hakikaten dünyaya baktığımız zaman, Türkiye’de kişi başına düşen gelirle bebek ölümleri oranları arasındaki ilişkiye baktığımızda Türkiye’de ölüm oranı beklendiğinden daha yüksektir. Yani olmaması gerekiyor. Türkiye’nin kişi başına düşen gelirine oranla baktığımızda bebek ölümlerinin daha düşük olması gerekiyor. Öyleyse ne yapabiliriz? Hakikaten biz orada bu araştırma sonucunda toplum önderi olabilecek kadınları ortaya çıkardık. Onları kendi aralarında örgütledik ve dolayısıyla devletin oraya götürdüğü hizmetleri topluluğun kullanması, topluluğun sahiplenmesi, “bu bizim” diyebilmesi için çalıştık. Sonuçta böyle bir şeyi de sağladık.

İlginç bir şey oldu sonra. Buradaki bu kadınlar, daha sonra öylesine bir örgütlenmişler ki kart bastırmışlar –gecekondulu kadını bunlar- ve valinin karşısına çıkmışlar. Bunu, UNICEF adına Filipinlere beraber yaptığımız bir ziyaret esnasında, valinin bizzat kendisi bana anlatmıştı: Antalya’nın Ahlatlı bölgesinde gecekondulu kadınlar bana geldi. “Böyle çıkarıp, işte kartlarını önüme attılar, gecekondularının tapusunu almak için çatır çatır tartıştılar.” “İşte onlar” dedim, “Vali Bey, onlar bizim 1989’da örgütlediğimiz kadınlar. Gecekonduda uygulamalı antropolojik çalışma yaparak örgütlediğimiz kadınlar.” Çok güzel bir tesadüf ve insanı sevindiren bir şey. Yani yaptığımız uygulamalı araştırmanın sonucunu başka bir yerden şaşırtıcı bir şekilde görüyorsunuz. Dolayısıyla sağlık sosyolojisine girdik eşimle birlikte. Bu mesela *citation indexli* (SSCI) yayınlarımızdan bir tanesidir *Social Sciences and Medicine* diye bir dergide, 1989’da yayınlandı.²⁵

Ahlatlı çalışmalarından da yola çıkarak, çocuk ölümlerinin tıp dünyasına egemen olan biyomedikal tıp modeliyle değil, onu daha da genişleten sosyo-kültürel faktörleri de işin içine katan, genişletilmiş bir sosyolojik-antropolojik bir çerçeveden kalkarak anlaşılabileceğini gördük. Mesela çocuk-bebek ölümlerini azaltan faktörlerden birisi de kadınların eğitilmiş olması. Kadınların her

24 “Community Participation in Primary Health Care: An Anthropological Action Research in a Squatter-Housing District of Antalya”, (Belma T. Akşit’le birlikte), A UNICEF Turkey publication RS-6U, Ankara, Mart 1994.

25 “Socio-Cultural Determinants of Infant and Child Mortality”, (Belma T. Akşit’le birlikte), *Social Sciences and Medicine*, 1989, c. XXVIII, sy. 6, s. 571-579.

bir yılı, bir yıl fazla okullaşması bebek ölümlerinde şu kadar düşüşe neden oluyor. Şehirde oturuyor olmaları falan filan. Bunu vurgulayan yeni bir model geliştirerek onu yayınlamıştık. İlgi çekti. Vietnam'dan, Latin Amerika'dan, Pakistan'dan, Hindistan'dan bu yazımıza atıflar yapıldı.

Aşağı yukarı 1993-1994'lere kadar, uygulamalı sosyoloji anlamında doğrudan doğruya toplumun refahının artırılması, kadın, çocuk, bebek, toplum sağlığının artırılması anlamında önemli çalışmalarla ilgilendik: Kırsal kesimde ve gecekondularda sağlık alanında, sağlık hizmetleri veren devlet hizmetlerine ek olarak bu gönüllü eğitimcileri nasıl örgütleriz? Yani bir anlamda Çin'deki çıplak ayaklı doktorlar gibi. Yani bu konuda UNICEF'le hakikaten güzel çalıştık ve sektörler arası sağlık gönüllüleri, toplum gönüllüleri denen şeyi geliştirdik. Biliyorsunuz bu şimdi çok yaygınlaştı. Özellikle de 17 Ağustos 1999 depreminden sonra.

Daha sonra 1995 Dinar depremiyle birlikte deprem araştırmalarına girdim ben.²⁶ Depremin ve depreme hazırlıklı olmanın sosyokültürel boyutları üzerine çalıştım.²⁷ Ne yazık ki 1999'da Türkiye'nin, ne psikolojik, ne sosyolojik, ne hizmetler bağlamında, ne devlet bağlamında ve ne de toplum bağlamında depreme hazır olmadığını gördük. Türkiye'nin nüfusunun neredeyse %90'ı birinci, ikinci, üçüncü deprem bölgesinde yaşıyor ama sanki dördüncü, beşinci bölgedeymişler gibi davranıyor. Yani depremin olmayacağı inancıyla yaşıyor. Bu bölgeler de, biliyorsunuz, sadece Ankara'nın güneyiyle Konya bölgesidir. Türkiye haritasının büyük bir kısmı kıpkırmızıdır deprem riski açısından. Beyaz olan yerler çok azdır. İkisi arasında sarı da vardır ikinci derece, üçüncü derece risk alanları açısından ama kırmızı çoğunluktadır.

Bu hazırlıksız olma durumunun farkına vardık ve Dinar Depremi araştırmasından sonra Bursa'da da bir araştırma yapmaya giriştik. 1997 sıralarında yani, daha 1999'daki büyük deprem olmamış. 'Acaba Bursa'da bir pilot uygulama yapabilir miyiz' diye düşündük. Bursa fay hatları üstünde, 1855'te burada büyük bir deprem olmuş, bir büyük deprem daha olacak. Dedik ki, deprem olmadan önce sizi örgütleyelim, gelin mahallelerde birimler kuralım, depreme hazırlıklı olma, deprem olduğunda hazırlıklı olma, deprem olduğunda birbiriyle yardımlaşma, deprem olmadan önce binaların depreme dayanıklı olduğunu denetleyen faaliyetler yapalım.

26 "Dinar'da Afet Yönetiminin Psiko Sosyal Boyutları" (Pscho-social aspects of Disaster Management in Dinar), (Nuray Karancı ve Haluk Sucuoğlu ile birlikte), T. Tankut (ed.), *Erzincan ve Dinar Deneyimleri Işığında Türkiye'nin Deprem Sorunlarına Çözüm Arayışları—Bildiri-ler Kitabı (Erzincan and Dinar Disaster Experiences and Earthquake Problems of Turkey) TÜBİTAK Deprem Sempozyumu*, Scientific and Technological Research Council of Turkey, Ankara, 1996, s. 273-283.

27 "Dinar Halkının 1995 Depremi Sonrası Psiko-sosyal Durumu ve Afet Yönetimi İle İlgili Görüşleri", (Neşe Alkan, Evren Balta, A. Nuray Karancı ile birlikte), *Dördüncü Ulusal Deprem Mühendisliği Konferansı Basılmış Tebliğler*, ODTÜ: Ankara, 17-19 Eylül 1997, s. 647-654; "Ekim 1995 Dinar Depremi ve Godot Beklentisi", (N. Karancı ve E. Balta ile birlikte), *3 P Psikiyatri, Psikoloji, Psiko-farmakoloji Dergisi*, Haziran, 1997, c. V, Ek sayı: 2, s. 51-55.

Müteahhidi başı boş bırakınca, demirinden, çimentosundan şusundan bu-sundan kısıyor ve depreme dayanma düzeyi düşük binalar yapıyor. Bunun kontrolünü yapacak olan da mühendisler. Mühendisleri kontrol edecek olan ise bina sahipleri. Yani o zinciri takip etmek gerekiyor. Evde oturan kullanıcıdan, o hizmetleri veren belediye ekiplerine, onun mühendislerine, onun kontrol edicilerine, müteahhitlere kadar o zinciri yeni baştan kurmak, çalışmak ve örgütlemek gerekiyor.

Çok zorlandık. Belediyeyi ikna edeceksiniz. Ama yine de belediye bağlamında biz *Yerel Gündem 21* bağlamında bir çalışma grubu kurmayı başardık. *Yerel Gündem 21* bağlamında Türkiye’de birçok şehir kent konseyleri kurmuş durumda. Kent konseyleri ile belediyeler bağlamında da *Yerel Gündem 21* arasında çalışma grupları oluşturulmuş durumda. Biz Bursa’da *Yerel Gündem 21* çalışma gruplarına yeni bir çalışma grubu ilave edip, depreme hazırlık yapan çalışma grubu kurduk. Bu grubun bir eylem planı yapması, bu eylem planı çerçevesinde şehrin bütün mahallelerindeki insanları önce gönüllüler bağlamında eğitmesi, sonra da onların kendi aralarında mahalle mahalle örgütlenmesini sağlaması gerekiyor. Bir yandan biz bir el kitabı hazırlamaya çalıştık. Ama o zamanki vali yardımcısı çok direndi bu işe. Belediye bünyesindeki bu *Yerel Gündem 21* bağlamındaki “halk” katılımlı bir toplantıya vali yardımcısını da çağırıyoruz. Vali yardımcısı, ‘beni bu işe nasıl çağırırsınız’ diyor. ‘İşleriniz daha kolay olacak’ diyoruz. ‘Ama’, diyor ‘benim hizmet gruplarım var, onların planları var.’ ‘Tamam, Vali Bey, planlarınız var ama raflarda onlar. Onların raflardan indirilip deprem olmadan önce kullanılabilmesi gerekiyor. Bunun için de bu gönüllülerin eğitilmesi gerekiyor.’ Yani, çok zorlandık. Ama 1999 depremi olunca, bu sefer ‘aman gelin şu başladığınız çalışmayı yapalım’ dediler. Yaptık. Bütün bu deprem geçirmiş olan beş ilde yaptık. El kitaplarını yazdık, yüzlerce yerde dağıttık.²⁸

Araştırmalar bağlamında depremle de ilgili olan bir diğer geniş kapsamlı araştırmaya geçelim. TÜBİTAK sosyal bilimlerde de önemli projeler veriyor. SOBAG diye bir grup kuruldu, başında da Yusuf Ziya Özcan vardı YÖK başkanı olmadan önce. O grubun ilk araştırmalarından birini ben, Ayşe Serdar ve Bahar Tabakoğlu ile birlikte aldım. Onlar yüksek lisans öğrencileriydi o zamanlar. 2000’de, üçümüz bir proje yazdık. Yüz milyarlık büyük bir projeydi. Biraz önce bahsettiğim, depreme hazırlıklı olmak için sivil toplumun ve sivil toplum kuruluşlarının güçlendirilmesi konusu. Çünkü 1999 depremi gösterdi ki, sivil toplum kuruluşları olmasaydı bu yıkıntının altından zor kalkılırdı. Gölcük’te mesela, İstanbul’un bütün sivil toplum kuruluşları oradaydı. Bütün toplum, sivil toplum kuruluşlarının olması gerektiğini kabul etti.

28 N. Karancı, B. Akşit, M. Anafarta, M. Oğul ve G. Üner, *Depreme Karşı Hazırlıklı Olmak İçin Öğretme ve Uygulama Kılavuzu (Eğitici El Kitabı)* (Trainer Manual for Earthquake Mitigation and Preparedness), Milli Eğitim Bakanlığı Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, Ankara, 1999.

Örgütten korkan -biliyorsunuz örgüt lafı çok tehlikeli bir laftı- devletimiz bile 1999'dan itibaren bu gerçeği kabul etti. Bir musibet bin nasihatten yeğdir denilir, hakikaten öyle oldu. Biz tam da bu bağlamda sivil toplum örgütlerini ve sivil toplumu nasıl güçlendiririz diye bir proje sunduk TÜBİTAK'a ve kabul edildi ve ODTÜ'nün döner sermayesine TÜBİTAK'tan fon aktarıldı ve başladık çalışmaya. Önce niteliksel çalışma yaptık. Bu iki arkadaşım, benim de yönlendirmemle 130 kadar sivil toplum kuruluşunun başkanıyla ya da başkan yardımcısıyla derinlemesine görüşmeler yaptı. Türkiye'de sivil toplum kuruluşunun sorunları vs. hakkında önermeler geliştirmeye çalıştık. Bir ölçek geliştirdik. Psikolojide hazır ölçekler vardır ama sosyolojide böyle ölçekler yok. Biz de, sivil toplum ve demokratikleşmeyle ilgili bir ölçek geliştirdik. Ama kendimiz geliştirdiğimiz için deneye deneye geliştiriyoruz. Geliştirdiğimiz anketi ve ölçeği bir örnekleme uygulaması için Veri Araştırma'ya ihale ettik. Bin kadar sivil toplum kuruluşu üyesine bu anket ve ölçek uygulandı. Dolayısıyla hem niteliksel bir araştırma yaptık, hem de niceliksel. Bütün verileri analiz edip bir araştırma raporu yazdık.

İyi ayrıntılandırılmış ve kapsamlı bir çalışma, 400 sayfa.

Evet, 400 sayfalık bir sivil toplum kuruluşu araştırması. Orada bir tane *dendrogram* vardır. Murat Güvenç'le çalıştığımız zamanlarda epey uygulamıştık. *Dendrogram* bir anlamda faktör analizinin bir başka türü olan *cluster* (kümeleme) analizi sonucu olarak ortaya çıkıyor. Türkiye'deki bizim anket verdiğimiz sivil toplum kuruluşları dokuz kümeye ayrıldı bu dendrogramda. Mesela Tarih Vakfı ile İnsan Hakları Derneği ve Müslüman kesimde yer alan İHH aynı kümede, sivil toplumu savunan kümede yer aldı. Daha doğrusu iki grup halinde geldi: Bir sol, bir de Müslüman kesim olarak. Ülkücüler falan başka bir kümede yer alıyor, Atatürkçü Düşünce Derneği, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği yine başka bir kümede yer alıyor, TÜRKİŞ vb. sendikalar ise merkezde yer alan kümelerden birisinde...

O kümelenme aynı zamanda Türkiye'nin değişim rotalarını da özetliyor.

Evet, değişim yollarını görmek mümkün bu küme analizi sonucu ortaya çıkan *dendrogram'da*. Bu iki arkadaşımın tezleri de çıktı bu araştırmadan. Makaleler yayınladık. Esasında o da bir kitap olarak yayınlanamadı. Yani başkası olsa bu yapılan araştırma raporunu, ama böyle monograf kitaba dönüştürmek yerine ben hemen bir başka araştırmaya geçiyorum. Ondan makaleler yazıp devam ediyorum.

Ashında sizin yayın grafiğiniz çok ciddi bir yekûn tutuyor.

Makaleler düzeyinde.

Pek çok konuda çok sayıda makale çalışmanız var. Değişik dönemlerde yayınladığınız birçok kitap da var. Fakat bütün eserleriniz henüz yok mesela.

Evet, bütün eserler yok. Bir ara Yasin Aktay *Vadi Yayınları*'ndan böyle bir şey yapalım dedi. Hatta onun eşi, benim Çorum üzerine olan doktora tezimi çevirecekti. Sonra kaldı o. Mübeccel Hocanın bütün eserlerini *Bağlam Yayınları* yayınladı biliyorsunuz.

Evet, Sizin makalelerinizden de pek çok konuda derleme çalışması yapılmalı.

Evet, birkaç kitap çıkar oradan. Bu araştırmalar kitap haline getirilebilir. Herhalde yayınlansa 7-8 kitaplık bir seri olur.

Din sosyolojisi, eğitim sosyolojisi, doğal afetler sosyolojisi, şehir sosyolojisi, kırsal dönüşüm sosyolojisi gibi birçok alanda araştırma yayınları toparlanabilirdi.

Olabilir. İşte köy sosyolojisi ayrı bir kitap olur, kent ayrı bir kitap olur. Bu sivil toplum kuruluşları, deprem, İslam çalışmaları ayrı birer kitap olur.

Bu noktada size şunu da sormak istiyoruz. Sizin kuşağınız 1960'larda okuyup 1970'lerde yüksek lisansını, doktorasını veya doktora sonrası çalışmalarını yürüten bir kuşak. Hasan Ünal Nalbantoğlu ve diğer arkadaşlarınız. Bir de sizin, 1990'dan sonra yetiştirdiğiniz bir sosyolog kuşağı var. Doktora tezlerini, yüksek lisans tezlerini yönettiğiniz bir kuşak var ve pek çok çalışma yaptılar. Türkiye'nin genç sosyolog kuşağının bir bölümü diyebiliriz. Sizin kuşağınızla sizin yetiştirdiğiniz kuşak arasında sosyolojik araştırmaların gelişmesi, farklılaşması, çeşitlenmesi açısından nasıl bir farklılaşma görüyorsunuz? Bir de Bourdieu'nün ısrarla birlikte kullanılması gereğinin altını çizdiği niteliksel ve niceliksel araştırma tipinden ziyade ya niceliksel araştırmalara yoğunlaşan ya da sadece niteliksel araştırmalara yoğunlaşan bir körlük var sanki Türkiye'de. İki araştırma sürecinin birlikte örgütlendiği bir çalışma modeli Bourdieu'nün deyişiyle "topyekûn sosyal bilim" nasıl geliştirilebilir?

Evet, ben kendimi Bourdieu'nün tanımladığı araştırma programı içinde görüyorum. Yani bir ayağımı niteliksel araştırmalarda görüyorum. Hani bu sözünü ettiğim deprem araştırmaları olsun, sivil toplum kuruluşları çalışmaları olsun bunun birinci ayağı. İkinci ayağı ise, yapılan niteliksel araştırmadan sonra bunu genellemek üzere niceliksel araştırmalar yapmak. Sonra niceliksel çalışmadan çıkan birtakım sonuçları anlamak üzere tekrar niteliksel çalışma yapmak. Yani formelleştirmek, ama sonradan tekrar niteliksel yapmak. Dolayısıyla niteliksel, niceliksel ve sonra tekrar niteliksel. Bu ikisi o kadar birbirini tamamlayan bir şey ki Bourdieu de hep öyle ikili gitmiştir. Öbür türlü, alanı, alandaki aktörlerin donanımlarını, kültürel, toplumsal sermayesini veya aktörlerin

*habitus*larını anlamanız mümkün değil. Yani niteliksel araştırma olmadan, katımlı gözlem yapmadan, orada yaşamadan, onlarla birebir konuşmadan bunları çıkaramazsınız. Ama çıkardıktan sonra da, genellemek istiyorsanız da niceliksel araştırmaya geçmek durumundasınız. Yani büyük çaplı verilerle çalışmak durumundasınız.

Bu kuşaklar arasında bir karşılaştırma yapabilir misiniz?

Dediğiniz gibi, iki yönde gitti herhalde. Biri, daha böyle niteliksel araştırmalar, içerik analizi, söylem çözümlemesi falan türünden giden öğrencilerim oldu. Mahmut Mutman, Medya Yeğenoğlu, Halil Nalçaoğlu gibi. Daha bir iletişim sosyolojisi alanına kaydılar. Mehmet Küçük böyle biraz postmodern. Daha post-yapısalcı analizler yapanlar oldu veya daha çok *survey* araştırmalarıyla çalışan öğrencilerim oldu: Ayşe (Serdar) ve Bahar (Tabakoğlu) gibi. Hayriye Erbaş ile mesela bu Kırıkkale araştırmasının 'revisit'ini yaptık. Ziya (Özcan) falan da vardı o araştırmada. Bir ayağı niceliksel araştırmalarda, bir ayağı niteliksel araştırmada. SPSS'i çok iyi bilmek gerekiyor sosyolog olacaksanız, ama antropolojik araştırmayı da iyi bilmek gerekiyor. Ben bu yaşımda şimdi NVivo'yu veya ATLAS.ti'yi öğreneceğim. Niceliksel araştırma yapınca, niceliksel araştırmadan topladığınız verileri SPSS'le nasıl analiz ediyorsanız bu da nitelikselleri de NVivo veya ATLAS.ti ile sistematikleştirmek gerekiyor. Bir de Bourdieu'nün *correspondance* analizi (mütekabiliyet analizi) gibi analizler var.

Niteliksel veriyle bir sosyal uzay inşa ediyor.

Şimdi benzer bir şeyi aktörlerle yaptığınız derinlemesine görüşmelerden yola çıkarak ve onun için de birtakım kodları alarak yapabiliyorsunuz. Mesela çok yakın bir zamanda Mimar Sinan Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde doktora yapan birinin jürisindeydim. Enformasyonel esnek kapitalizm sektöründe, bilgi, yazılım sektöründe çalışanlarla ilgili bir çalışma yapmış, derinlemesine görüşmelerle. Onun da NVivo ile analizini yapmış. Çok hoşuma gitti.

Şimdi araştırmalarımı anlatmayıp kestim esasında ama son araştırmam Türkiye'de *Toplumsal Yapı ve Din* üzerine. Aynı sivil toplum kuruluşları araştırmasında yaptığımız gibi önce niteliksel araştırmalar yapacağız. Biliyorsunuz şu anda Türkiye'nin gelip düğümlendiği yer orası. Türkiye'de Müslümanlıkla laiklik, modernlik, demokrasi nasıl bir arada olacak? Nasıl bir arada oluyor? Buradaki toplumsal cinsiyet konusundaki farklılaşma ve gerilimleri bulmak istiyoruz: Bu alanda dediğim gibi niteliksel, derinlemesine görüşmeler, araştırmalar yapıyoruz. Yine burada benimle çalışan Kurtuluş Cengiz, sivil toplum kuruluşları üzerine, inşaat mühendisleri odası üzerine de bir başka çalışma yapmıştı. O ve birkaç arkadaş daha bu araştırmaya katılıyorlar. Fatih Üniversitesi'nden din sosyolojisi çalışan Recep Şentürk var. Ben, Şerif (Mardin) Hoca da

var ama Şerif Hoca Sabancı'dan katılan bir doktora öğrencisi olan Önder Küçükural'ın danışmanı. Kurtuluş Cengiz ODTÜ'de. Onun danışmanı Sencer Ayata. Yani bu arkadaşların tezleri yazılacak bu araştırmadan. Ama oldukça geniş kapsamlı bir araştırma olacak. Bir de ondan önce bir şeyi atladım. 1997'den başlayarak ben Orta Doğu ve Orta Asya'ya ilgi duymaya başladım.

Ben de onu soracaktım.

Şimdi hep söylemişimdir, bunu öğrencilerime de söylerim. Yurtdışına giden öğrencilere derim ki, benim şimdiki aklım olsa doktora tezimi dönüp Türkiye üzerine değil de burs bulup Latin Amerika'da, Meksika'da bir araştırma yapmak isterdim. Çünkü Türkiye'de zaten hayatımız boyunca araştırma yapıyoruz. Ama bir sosyolog karşılaştırmalı olarak başka bir toplumu Türkiye toplumu kadar bilmeli. Mesela öğrencilerimden bir tanesi, Ayşe Serdar, benimle sivil toplum kuruluşları araştırmasını yapan arkadaşımız, doktora tezini Arjantin'de sendikalar üzerine yapıyor. Binghamton Sosyoloji bölümüne sunacak. Yani benim sözümü tuttu. Bir başka öğrencim Umut Beşpınar Meksiko şehri ile İstanbul karşılaştırması üzerine yazdı tezini.

Mustafa Şen'in yaptığı araştırma da söylenebilir...

Hah şimdi ona geleceğim. Mustafa Şen, danışmanıydım ben onun, Kırgızistan ve Kazakistan'da hem sanayiye, hem de eğitime olan Türk yatırımlarını çalışıyor. Mesela Fethullah Hocanın okulları ya da o grubun hizmetleri, sanayiye olan yatırımı falan gibi şeyleri çalıştı. Doktorası onun üzerinedir. Daha sonra bizim İsenbike Togan vardır. Zeki Veli Togan'ın kızı, kendisi çok önemli bir tarihçimizdir. Şimdi emekli oldu. TÜBA (Türkiye Bilimler Akademisi) bilim ödülünü aldı tarih alanında. Onunla "Cedidcilikten Post-Modernizme: Orta Asya Ülkelerinde Eğitim Kurumlarının Dönüşümü ve Tarih Bilincinin Dönüşümü" diye bir araştırma yaptık: Mustafa (Şen), ben ve Emre diye bir arkadaşımızla birlikte. Şimdi o araştırma bağlamında ben öylesine oraya çekildim ki bu Manas projesi gündeme geldi. Bişkek'teki Manas Üniversitesi'nde Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü yaptım, eşim de iletişim fakültesi dekanlığı yaptı, 2005-2007 arası, yani iki yıl Manas'ta çalıştık. Daha önce yine Mustafa Şen'le başlattığımız Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yurtdışı faaliyetleri üzerine çalışmayı yürüttük. Kırgızistan ve Kazakistan'daki kurduğu camiler, oradaki imamların çalışması gibi sorunlar üzerine: Dinî alanın, Bourdieu anlamında uluslararası bir dinsel alanın (*international religious field*) kurulması. Burası öyle bir alan ki, öyle bir rekabet var ki bu alanda; bir yandan bütün bu Hıristiyan misyonerleri, Protestanlar, Katolikler, öbür yandan alt alanı olan Müslüman alanda da Suudi İslamı'ndan Vahhabi'sinden tutun, Yemen'den, Pakistan'dan, Şia İran'dan, Türkiye'nin aşağı yukarı bütün cemaatleri diyelim ki Nakşibendilikten

Fethullah Hoca'nın faaliyetlerine kadar hepsi orada şu anda ve o alanda, yani dinsel alanda birbirleriyle rekabet ediyorlar. 70 yıllık ateist dönem yaşamış bir toplumun yeniden dinle karşılaşmasının sonucunda karmaşık ve çok boyutlu bir uluslar arası dinsel alanın kurulması. Bunu *Şerif Mardin'e Armağan*'daki makalede kısaca özetledim.²⁹

O sırada oradayken başladığımız ikinci bir araştırmadan şu anda Belma (Akşit) ile ayrı ayrı iki tebliğ yazıyoruz. *Central Eurasian Studies Society*'nin bir kongresinde sunacağımız tebliğler bunlar. Bu bir uluslar arası dernek. Bütün Orta Asya'da çalışan sosyal bilimcileri bünyesinde toplamış bir dernek. Onun bir kongresi oluyor Isık Göl'de. 4-7 Ağustos'ta (2008). Orada sunacağız bu tebliğleri. Bu da Kırgız kimliği araştırması. Bu araştırma bir belge çekimli sözlü tarih araştırması. Yetmiş yaşının üstünde olan 70 Kırgız kadın ve erkekle 2 saat süren çekimler yaptık. Çok zengin bir veri kaynağı çıktı ortaya. Hem sözel, hem görsel-işitsel. Sosyoloji, antropoloji, tarih ve iletişim alanlarını birleştiren bir araştırma. Belgesel film ile sözlü tarihi ve sosyolojik araştırmayı birleştiren bir araştırma.

Ama burada Ulus Baker'in doktora tezindeki tezini anmalıyım. Benim danışmanlığında Ünal Nalbantoğlu ile birlikte bitirttiğimiz bir tezdır o. O tezin adı şöyledir: "From opinions to Images: Towards a Sociology of Affects."³⁰ Bugünkü Türkiye'yi anlamak için, Türkiye'deki korkuyu anlamak için, çok önemlidir bu tez. Rahmetli oldu maalesef kaybettik çocuğu... Kaybetmemizin sebebi de onun o habitusuyla belirli bir alanda yaşayabiliyordu. O alan Ankara'daydı. İstanbul'a giymiş. O alan da olmayınca... Yani mesela Tanıl Bora olması gerekiyordu onun yaşayabilmesi için. Tanıl Bora, Ankara'da. Neyse... Kaybettik... Hakikaten büyük bir kayıptır...

Ulus'un o tezi önemli. Mesela niceliksel sosyolojide, maalesef araştırmalar 'opinion'ların sayısal toplanmasına indirgendi. XIX. yüzyıldaki, XX. yüzyıl başındaki sosyolojinin *social type* yaratma geleneğinden kopuldu. Marks'ın "kapitalist" tipi ya da Weber'in "Protestan girişimci tipi", Simmel'in "*Stranger-Yabancı*" tipi. Bunların her birisi bir sosyal tip. Şimdi sadece bir *survey* şeklinde topladığınız verilerden bir tip yaratamazsınız. Bu tipleri yaratabilmeniz için, duyguları da almanız lazım. Onun için diyor ki Ulus, dökümanter/belgesel film yapmanız lazım. Yeni sosyolojinin dökümanter film de yapan, duyguları da yakalayan bir sosyoloji olması lazım.

İşte biz Kırgız kimliği araştırmasını onun için bu yöntemle yaptık: Belgesel çekimli sözlü tarih araştırması. Maltepe üniversitesi iletişim fakültesinden iki

29 Bahattin Akşit, "Laikleşme Tipolojisi ve Türkiye'de Laiklik Deneyimi", *Şerif Mardin İçin Armağan Yazılar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

30 Ulus S. Baker, "From Opinions to Images: Towards A Sociology of Affects", Doktora Tezi, ODTÜ Sosyoloji Bölümü, 2002.

arkadaş, oranın dekanı ve dekan yardımcısı olan Peyami Çelikcan ile Şahin Karasar geldiler Bişkek'teki Manas Üniversitesi'ndeki iletişim fakültesine ve diğer ilgili birimlere ve bu araştırmayı birlikte yapmaya başladık.

Biliyorsunuz 1989-1990'da Sovyetler Birliği dağılınca Orta Asya araştırmaları canlandı. 1990'ların başında bütün bu Türkî dillerin sözlüğünü çıkarma projesi başladı. O zaman galiba SHP iktidardaydı. Galiba Fikri Sağlar da Kültür Bakanı'ydı. Çok önemli bir hizmettir bu. Ahmet Bican Ercilasun da bu sözlük çalışması projesinin başındaydı. Ahmet Bican Ercilasun'un oğlu Konuralp Ercilasun ve Gülcanat Kurmangaliyev Ercilasun hem tarihçi olarak hem de bütün yerel dilleri bilenler olarak bizim Kırgız Kimliği araştırmasının belkemiğini oluşturdular. Örneğin Konuralp ülkücü-milliyetçi kesimden doğru, belli bir yere gelmiş bir genç arkadaş. Gülcanat Sovyet sisteminde yetişmiş bir arkadaş. Ben sol-Marksist bir başlangıçtan doğru geliyorum. Ama hepimiz araştırma bağlamında çok iyi anlaşıyoruz, analizler yapıyoruz. Mesela Yasin Aktay Müslüman kesimden doğru belirli bir yere geldi ve benim danışmanlığımda doktora tezini yazdı. Mustafa Şen veya Mustafa Kemal Coşkun benimle tezlerini yazdılar. Yani benim böyle bir yerim var. İslamcı kesimden, ülkücü kesimden, Marksist-solcu kesimden, bütün kesimlerden gelenlerle araştırma yapabiliyorum. Böyle olması gerektiğini düşünüyorum. Yani dogmatik olmadan. Hani Bourdieu'nün, alanı tanımaya, alandaki *fuzzy logic*'i (bulanık mantık) anlamaya, yani entelektüel düzeydeki kalıplaştırıcı şeylerden kurtulmuş olmaya ilişkin tartışması vardır ya, öyle bir zihni açıklık.

Ulus Baker'in duygu sosyolojisi ve metodoloji bağlamındaki tespitine bağlayacağınız herhalde konuyu.

Evet. Neyse, bu bağlamda 70 yaşın üzerindeki kadın ve erkekler ikişer saat süren görüşmeler yaptık. 1920'lerden başlayarak bugüne kadar dönem dönem işte ece, apa, ana, baba her neyse bu yaşlı kişiye, 'Stalin döneminde neler oldu? O dönemde siz nasıldınız? Stalin öldüğünde ne hissettiniz? Kruşçev gelince ne oldu? Brejnev gelince ne oldu?' şeklinde sorular sorduk. O da 'Kruşçev döneminde, bir inek beş koyun besleyebiliyorduk, ondan önce galiba Brejnev'den önce gelen kısa dönemde geri aldılar, çok ağladık vs. Ondan sonra tekrar geri verdiler vs.' Yani böyle bütün ayrıntılarıyla araştırdık. Tam bir Orta Asya modernleşmesinin bu sözlü tarih yoluyla ve okudukları dualarla, şarkılarıyla, duygularıyla ve onların 1916'daki, 1917'deki Rus İmparatorluğu döneminde Çin'e sürülme öyküsüne dönerek çalıştık. Yani oldukça büyük bir kıyım var o dönemlerde. Ondan sonra, 1928'de kıtlık var. 1938'de aydınların öldürülmesi dönemi var. Yani, birer birer her birisini sorarak kaydettik. Her birisi filmde var bunların. Bunların 47 tanesi çözüldü. Bunlar, Belma Hoca ile bende. Şu anda ben 'Kırgız kimliğinin duygusal ve bilişsel boyutları' üzerine bir analiz yapıyo-

rum. Metinde bir kelime koyuyorum, mesela ağlamak, ağlamak kökünü 'bul ve değiştir'le tanyorum. 15 tane kadının ikişer saatlik görüşmesi bunlar. Değiştir dediğim anda sayıyor onu program. Mesela 460 kere ağla geçmiş, devlet bilimem şu kadar kere geçmiş. Yani basit bir analiz bu ilk etapta. Buradan söylem analizine geçeceğiz. Giderek NVivo ile analizini yapacağız. En son çalışmalarımdan birisi bu.

Bir de galiba bir Polonya köyü araştırması var...

Evet. En son bir Polonya köyü araştırmasına başladık. Kırgızistan'da yaptığımızı burada yapacağız. 150 yıl önce Polonya'nın yok olduğu bir dönemde, Osmanlı İmparatorluğu buranın bir kısmını size vereyim burada önce köy kurun, barının demiş. Hatta bir kısmı önce Sibiry'a sürülmüş bunların. Sibiry'a'dan satın alınmış getirilmiş buraya yerleştirilmişler. Bu Arif Dirlik'in "yere sahip çıkma" diye bir tespiti var. Yani küreselleşmeyle nasıl mücadele edeceğiz? Bütün kimlikleri öğüten bu küreselleşmeyle, ancak yerimize sahip çıkarak mücadele edebiliriz. Acaba biz Türkiye'de olup, aynı zamanda Polonyalı olan bu Polonyalı-Türkiyeli çifte vatandaşların dönüşümünü ve onların "yer"ini nasıl araştırırız? Bir yandan filme çekeceğiz, dökümanter filme, bir yandan derinlemesine görüşme ve sözlü tarih araştırması yapacağız. Böyle bir araştırmaya girdik. Ve bunu genişleterek gitmeyi düşünüyoruz. Bütün İstanbul'daki yabancılara yaygınlaştıracamız bu araştırmayı ve belgesel çekimleri. Bakalım nasıl olacak göreceğiz. Belki de bu çekimlerden çıkan belgesel film İstanbul 2010 Kültür Başkenti'nde sunulur.

Size, Bourdieu'nün bir sözünü aktaracağım. Diyor ki: "Sürekli olarak felsefecilerle çalışma halindeyim ve sürekli olarak felsefecilerden yararlanıyorum. Ama benim için fark, felsefi araçların -bu kuşkusuz birer kutsallığı bozacak- matematiksel araçlarla tamamıyla aynı düzlemde olmaları. Kant ya da Platon'un bir kavramıyla faktör analizi arasında ontolojik bir fark görmüyorum." Post-modern sosyolojiler için bu biraz rahatsız edici bir söz. Türkiye'de de saf teoriciğe doğru bir eğilimin son zamanlarda yaygınlaştığını görüyoruz. Bir tarafta da hâlâ, o eskiden gelen, Mills'in deyişiyle "kör ampirizm" eğilimi devam ediyor. Türkiye'deki sosyolojinin yeni kuşaklarına bu konuyla ilgili ne söylemek istersiniz.

Evet, çok güzel, çok doğru söylediniz. Bence Bourdieu'nün vurgusu çok önemli. Türkiye sosyolojisinde alan olmadan sosyoloji olmaz. Felsefe olur tabii. Felsefeden tabii ki yaralanacağız aynen Bourdieu'nün dediği gibi. Ama felsefe bize, Lakatos'un dediği gibi bir bilgi felsefesi anlamında metodolojimizin önünü açmada yardımcı olacak. Sonunda, alanda daha iyi çalışmamı sağladığı zaman felsefe benim açımdan önemli. Alandan getirdiğim kavramları sistematik-

leştirmek, kavram analizi yapmak açısından felsefe önemli. Ama benim için bulgular alanda. Yani eğer alandan veri yoksa bir zaman tartışılan şey teorisisizmdir. Althusser'in, Poulantzas'ın bir dönem Miliband'la Poulantzas'ın arasında tartışılan şey gibi. Kapitalist devlet bağlamında. Ben mesela Poulantzas'ın intiharını biraz burada görüyorum: sosyal bilimden bir anlamda felsefilige o kadar kayıyor ki teorisizme, teorikçiliğe. Yani eğer sosyologsanız artık yeter yani. Ya o zaman sosyolojiyi bırakıp felsefeci olacaksınız ya da sosyologsanız alana gideceksiniz. Kuram, alandan gelen verilerle bilim olur. Alandan gelen verilerle karşılaştığı zaman kuram yanlışlanır. Yanlışlanıncaya kadar da -tamam mutlak bir doğru yok ama- doğru olanlarla bilim yapıyoruz biz. Bulgularımız öyle. Dolayısıyla biz, Lakatos'un dediği anlamda, bilimsel araştırma programımızı sürekli geliştirmek zorundayız. Benim yaptığım da o. Sosyolojide yapmamız gereken şey o. Değişik alanlarda birkaç tane, belki de yani çalıştığımız alana göre, sosyolojik araştırma programlarımız var. Bunların arasında bir entegrasyon, bir grand teori, şu çağda pek mümkün görünmüyor. Yani benim mesela 1980'de *Toplum ve Bilim*'de yayınlanan kuramsal makalem ile yine benim 1985'te yayınlanan kitabımdaki makale arasında, ikisini de okuyan birileri açısından, şöyle bir fark vardır: 1980'de yayınlanan genel bir toplumsal değişme mümkündür fikrinden yola çıkıyor. 1985'teki ise artık genel bir toplumsal değişme, yani felsefi anlamda, en genel anlamda Marks'ın, Morgan'ın veya Comte'un ilgilendiği anlamda, genel bir sosyal değişme anlamında bir kuram kuramayız diyor. *Özgül toplumsal değişmeler alanları* kurabiliriz belki. Bir ülkenin veya birkaç ülke grubunun değişme alanını kurabiliriz belki. Batı'nın modernleşme kuramı bütün toplumların modernleşme kuramı değildir. Dolayısıyla modernleşme kuramları veya moderniteler vardır. Öyle bir kuram. Yani İslam çalışacaksa bir tane İslam değil *İslamlar*: Türkiye'deki İslam, Mısır'daki İslam. Hani kitaptaki İslam değil, toplumda yaşayan İslam. Laiklikler... Türkiye'deki laiklik, şu dönemdeki laiklik, bu dönemdeki laiklik, Mısır'daki laiklik, Pakistan'daki laiklik, Çin'deki laiklik. Yani *laiklikler*. Çoğullar. Yani çoğullaştırılmış bir şekilde çalışmak gerekir. Çoğullaştırma yaparken de alanda çalışacağız.

Mübeccel Kıray, bir konuşmasında akademik hayatta merkez-çevre ülkeleri arasındaki bir iş bölümünden bahsediyor. Türkiye'de ve dünyada yapılan sosyolojiyi dikkate alarak genel bir değerlendirme yapabilir misiniz?

Biz şimdiye kadar Orta Doğu'yla, Orta Asya'yla ilgili bilgileri Batıdan aldık. Son 10 yılda dediğim şey şu: artık batı bizden almak durumunda. Yani Türkiye'yle ilgili bilgileri, Kırgızistan'la ilgili bilgileri, Orta Asya ülkelerinin modernitelerini, İslamı yaşamalarını, evliliği, köy yaşamını, kalkınmayı veya Mısır'ın veya Orta Doğu ülkelerinin, bunların bilgisini artık Türkiye sosyal bilimcilerinin üretmesi, yazması gerekiyor. Artık Amerikalı, İngiliz, Fransız bilim insanla-

rının da bizden bu bilgileri almaları gerekiyor. Ve bu oluyor hakikaten, şimdiki geldiğimiz aşamada. Mesela benim en az iki, üç öğrencim Orta Doğu üzerine çalıştı. Bir tanesi Tunus çalıştı. Başka bir öğrencim benim imam-hatip okulları araştırmasının benzerini Mısır'a giderek Mısır'da yaptı. Yüksek lisans tezi yazdı ve basıldı kitap olarak. Amazon'dan isteyebiliyorsunuz. *Mısır'da Din Eğitimi* diye. Başka bir öğrencim Suriye çalıştı. Mustafa (Şen), Kazakistan-Kırgızistan çalıştı. Emre Gürbüz, Kazakistan ve Kırgızistan üzerine çalıştı. Dolayısıyla artık, bizim bütün sosyal bilim bölümlerinde özellikle de sosyoloji bölümlerinde, "Türkiye ve Orta Doğu ülkeleri", "Türkiye ve Orta Asya ülkeleri" gibi çalışmamız gerek. Yani bunların ikisi açısından da çok avantajlı durumdayız. Birincisinde dil açısından avantajlı durumdayız. Yani tarih açısından bir kopuş var ama hani dil açısından iki üç ayda dilini öğreniyorsunuz. Öbürüyle de tarih açısından, Mısır'la, Irak'la, Suriye'yle. Bunlar bizim Osmanlı İmparatorluğu'nun, mirasçısı olduğumuz 600 yıllık bir devletin parçaları. Dolayısıyla, o dili öğrenmek zor olabilir. Arapça zor. Ben Chicago Üniversitesi'ndeyken öğrenmeye çalıştım Arapçayı, hakikaten zor ama öğrenmemiz gerekiyor.

Engels Marks'a 'Arapça zor ama Farsça çok kolay' demiş...

Evet, Arapça zor demiş ama değil mi? Ben de şimdi onu izleyip acaba Farsçayı mı öğrensem diyorum. Esasında Türkiye'deki sosyal bilimcilerin Arapça, Farsça, Rusça, İngilizce ve Çince öğrenmeleri gerek. Bence bu beş dili bilmeleri gerekiyor. Bu beş dili bilen sosyal bilimcilerimiz olduğu zaman epey gelişme olacak.

Giderek Çin'i çalışmamız lazım, Pakistan'ı çalışmamız lazım, Hindistan'ı çalışmamız lazım bizim. Ama buna çok güzel bir geçiş var: Bu İpek Yolu. İpek yolu bizim yolumuz. Çin'in Sincan bölgesinden başlıyor, Kırgızistan'dan, Azerbaycan'dan Anadolu'ya doğru iniyor. Bunun biraz güneyine indiğin zaman Hindistan, Pakistan; biraz doğuya gittiğin zaman Çin; biraz daha kuzeye, kuzeydoğuya gittiğin zaman Moğolistan. Yani böyle bir şey. Mesela Konuralp Ercilasun bir Kazak'la evlendi. Bizim Orta Doğu'dan mezun. Yüksek lisansını yaptı. Manas'ta doktorasını yaptı. Bu kişi Rusça'yı biliyor, İngilizce biliyor, Fransızca biliyor. Orta Asya dillerini biliyor. Konuralp Çince'yi biliyor, Tayvan'da yapmış yüksek lisansını, İngilizce biliyor, Türki dilleri biliyor. Mesela bu çift Farsça'yı biraz biliyorlar, Arapça'yı biliyorlar, biraz da Osmanlıca'yı tarihçi oldukları için biliyorlar. Bunun çoğalmasması gerekiyor. Hani siz benden geçmiş değeri değerlendirmemi istiyorsunuz ama ben şimdi geleceği değerlendirmeye doğru gitmek istiyorum. Yani gelecekteki sosyal bilimler için böyle bir ufuk var. Müthiş bir ufuk bu. Müthiş bir bilgi üretmeye gidiyor. Dünya sosyal bilimi içinde yer alabiliriz, eğer bu yolda gidersek.

Geriye doğru gidecek olursak, Mübeccel Kıray'dan başladım ben. Esasında Mübeccel Kıray'ın araştırma programı 1939-1942'de DTCF'de başlamıştır.

Orada o dönemde Behice Boran, Muzaffer Şerif, Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav var. Hakikaten hepsi de tamamen alana yöneliktir. Niyazi Berkes Ankara köylerine hemen çıkmıştır. Behice Boran Manisa köyleri demiştir. Muzaffer Şerif zaman ve mekân araştırmalarını yapmıştır: Bugün sosyal psikolojide onun adıyla bilinen teori çok önemlidir. Sonra biliyorsunuz 1947’de tasfiye ediliyorlar. Çünkü süper güç gerçeği çıkıyor ortaya ve ya oraya ya buraya diyor. Eğer buraya girecekseniz orayla olan bütün ilişkilerinizi koparacaksınız diyor. O zaman başlıyor solcu avına.

Biz de Amerika’nın yanına girmek için Muzaffer Şerif’i kovuyoruz.

Evet, paradoksal biçimde solculuktan suçlanan Muzaffer Şerif Amerika’ya gidiyor ve oranın en büyük sosyal psikologlarından birisi oluyor. Niyazi Berkes Kanada’ya gidiyor. Pertev Nail Boratav, Fransa’ya gidiyor. Ama kendi ayağına kurşun sıkma olayları bunlar. Eğer o zaman başlamış olsaydı, şimdi belki de daha önceki şu benim dediğim yere, Orta Doğu’yu, Orta Asya’yı icabında Latin Amerika’yı çalışan ‘Türkiye’den çıkmış bir sosyal bilim’e şimdi ulaşmıştık. Hani bir zamanlar nasıl Latin Amerika’dan bu az gelişmişlik kuramı çıktıysa, Türkiye’den de şimdi artık bu bölgedeki moderniteleri, laiklikleri, dinsellikleri inceleyen kuramlar çıkacak ve Batı onları bizden öğrenecekti yani.

Orta Doğu’ya ve Orta Asya’ya doğru açılma ve daha tarihsel ve karşılaştırmalı bir sosyolojide ilerlemek gerekiyor. Hani Türkiye’yi incelemekten başlayıp bütün diğer ülkelerin modernitelerini inceleyen bir yerden doğru gittiğimiz zaman oradan doğru bir güç alacağız. Bu sefer Türkiye’deki uygulamalarda veya Türkiye’de özelleştirmede bir gücü olur diye düşünüyorum onun. Dezavantajımız şu: Türkiye’de parti üyeleri, bürokratlar, mühendisler, yargıçlar, doktorlar, generaller sosyal bilim yaptıklarını, bildiklerini düşünüyorlar. Dolayısıyla bizden rol çalıyorlar, bizimle bu alanda rekabet eden çok rakiplerimiz var.

Belki bilim adına iyi bir şey.

Evet. Yani rakipler iyidir. Bourdieu’nün en çok vurguladığı şeylerden birisidir: Daha başka bir alanda şiddetle sağlanan şey, yani şiddet kullanılarak çözülen şey, bilim alanında şiddetin sifra indirilip rekabetle çözülmesi. Gerçi sifra tam inemez şiddet. Çünkü manevi şiddet denilen bir şey de var. Ama boksta nasıl yumrukla savaşıyorsa, burada da kavramlarla ve verilerle bir mücadele. Yani Bourdieu’nün en sevdiğim yönü budur. Eğer alanda rekabet eden yoksa oyuncular yoksa *field*-alan kurulamaz. Dolayısıyla Türkiye’de bir sosyal bilim, bir sosyoloji *field*’ı-alanı olabilmesi için, alanın içinde olan ve alanın sınırlarından müdahil olan rakiplerimiz olacaktır. Rakiplerimizin bir kısmı ideolojidir. Çünkü biz, sürekli ideolojiyle mücadele ediyoruz. Yani ideolojiyle şöyle mücadele ediyoruz. Burada Althusser’e bir atf yapacağım: İdeoloji bizim hammaddemiz. Hani keşke ideoloji olmasaydı diyemeyiz. Çünkü ideoloji toplumun dokusu.

Doksalar...

Evet doksalar. Yani toplumun her türlü bilgisi, duygusu, değerleri, ahlakı, töreleri, inançları. Onlar olmadan toplum olmaz. Toplum o, yani toplum ideolojisi. İdeoloji burada kurucu bir öge. Dolayısıyla bütün bu aktörler yani toplumsal alanın, siyasal alanın aktörleri orada eğer şiddet kullanarak başka şekillerde ideolojik aygıtlarla mücadele ediyorsa biz de o aktörlerin ideolojik rekabetlerine mücadelelerine paralel, teorik ve veriye dayalı bilimsel aygıtlarla mücadelenin yapıldığı paralel bir alanı kurmak durumundayız. Ama bu iki alan sürekli birbirine müdahale ediyor, daha çok da gücü elinde bulunduranlar. Onun için de Bourdieu'nün üniversite çalışması "Homo Academicus" çok önemlidir: Hangi sosyal bilim alanlarının iktidar alanına yakın olduğu, iktidar alanına doğru yaklaştıkça bu rakiplerin ve bu alanda mücadele eden sermayelerin hangi sermayeler olduğu, hangi habitusların oraya girebildiği, hangilerinin oradan dışlandığı hepsi var. Kitabın *Appendix*'indeki tablolarda, hangi sosyal bilimcilerin o katmanın, dörtlü dağılımın neresinde olduğunu görüyorsunuz. Mesela ona benzer bir şeyi Türkiye'de bütün bu sosyal bilimcileri koyarak kurabilmemiz, görebilmemiz lazım. Yani ben ümitsiz değilim. Mesela şimdi Şerif Mardin yıllarca dışlandı. Türkiye Bilimler Akademisi üyesi yapılmadı. Sanki bir dönem sakıncalı bir cemaatin üyesiymiş gibi davranıldı ona. Oysa ki bence Şerif Mardin özerk bir sosyal bilimci. Hiçbir cemaatin üyesi olmayan özerk bir sosyal bilimci. Son zamanlarda belki onlar da kızıyorlardır Şerif Mardin'e. Şimdi mahalle baskısı kavramı öyle bir kavram ki iki tarafı da kesiyor esasında. İki tarafı kesen bıçak.

Hocam son soru: Mesleğe yeni giren sosyal bilimcilere neler söylemek istersiniz.

Bourdieu araştırma ekibiyle birlikte *The Weight of The World* adlı çalışmasında şöyle diyor: Bir mülakat yaparken, bir ibadet yapar gibiyimdir. Yani mülakat yaptığım kişi evsiz olabilir, bir sokak dilencisi olabilir, bir holding sahibi olabilir, bir cumhurbaşkanı olabilir. Ne olursa olsun, bir sokak çocuğu olabilir. Yani her birisiyle konuşurken, sanki ibadet ederken ki mütevazılığı takınırım. Takınmak durumundayız, sosyal bilimciler olarak diyor. Yani çok müthiş bir şeydir.

Her şeyden önce bilim yapmak aynı zamanda bir aşk, bilgiyi sevme işidir de diyor.

Ama bir de tevazu. Dedim ya, ideoloji bizim hammademiz diye. O ideolojiyi dönüştürebildiğiniz kadar ilerliyor bilim. Onu bilimsel bilgi haline getirdiğiniz ve kullanılmaya başladığı anda o da ideoloji haline dönüşüyor. Dolayısıyla, sürekli üretmemiz gerekiyor. Sürekli yeniden ve bir öncekini eleştirerek yeniden üretmemiz gerekiyor. Onu tekrarladığınız anda ideoloji haline geliyor. Yani bilimsel bilgi ile ideolojik bilgi arasında böyle bir diyalektik ilişki var. Biz

sanıyoruz ki, bir kere bilim insanı olduğumuz zaman yaptığımız iş, söylediğimiz laflar bilimsel oluyor. Hayır. Biz sürekli, toplumsal varlıklar olarak, ideolojik bilgi içindeyiz. İdeolojik bilgi içinde yüzüyoruz, söylediğimiz her şey ideolojik. Bunu, eleştirel olup, bir kuramla süzgeçten geçirip verilerle yanlışladığımız zaman bir önerme bilimsel olur. Bir süre için, yani tekrar yanlışlanıncaya kadar bilimsel bilgi veya ideolojik olarak kullanılmayınca kadar. Kullanıldığı anda, o yeniden eleştirilip dönüştürülmek durumunda.

Çok teşekkürler hocam. Zaman ayırdınız. Çok güzel bir sohbet oldu.

Estağfurullah. Ben teşekkür ederim.

Mülakat ve düzenleme:

Yücel Bulut ve Alim Arlı